

kz

KUNSTZONE

KUNSTONDERWIJS & *excellentie*

GETVER! EXCELLENTIE!

AAN DEZE KUNSTZONE WERKEN
DE VOLGENDE VAKVERENIGINGEN MEE

BDD

Beroepsvereniging Docenten Theater en Drama //

www.docentendrama.nl

NBDK

Nederlandse Beroepsvereniging van Danskunstenaars //

www.nbdk.nl

VLLT

Sectie Nederlands van Vereniging Leraren Levende Talen //

www.levendetalen.nl > Talensecties > Nederlands

VLS*

Vereniging Leraren Schoolmuziek //

www.vls-cmhf.nl

VONKC*

Vereniging Onderwijs Kunst & Cultuur //

www.vonkc.nl

*Opzegtermijn: ieder jaar schriftelijk voor 1 november.

COLOFON

KUNSTZONE

Tijdschrift voor kunst en cultuur in het onderwijs

Nummer 11, november 2012

Kunstzone wordt uitgegeven door Stichting Kunstzone

HOOFD - EN EINDREDACTIE

RUUD VAN DER MEER

Hoofdredactie

JAN VERSCHAEREN

Eindredactie

Ruud van der Meer // meervdr@home.nl

Jan Verschaeren // jhav7608@xs4all.nl

REDACTIE

JAN VAN GEMERT

Drama

NIKKI DE JONG

Literatuur

OLGA DE KORT

Muziek

HENK LANGENHUIJSEN

Literatuur

SASKIA VAN DER LINDEN

Beeldend/
kunst&cultuur

PAUL ROOYACKERS

Dans

THEA VUIJK

Beeldend

JANNEKE VAN WIJK

Beeldend/AV
Mediawijsheid

Wilt u contact met de redactie? Zie onze website voor de emailadressen.

VORMGEVING EN DRUK

Jenny Kan (Art Direction & Design) // www.jenniness.com

Drukkerij Libertas Bunnik // www.libertas.nl

Hoi-Man Hau // **Fotografie**

VERKOOP ADVERTENTIES

Jan Verschaeren

Kluppelshuizenweg 32

7608 RL Almelo

Tel: 0546 -491745

info@kunstzone.nl

STICHTING KUNSTZONE

Jan Verschaeren

Kluppelshuizenweg 32

7608 RL Almelo

Tel: 0546 -491745

info@kunstzone.nl

ABONNEMENT

Binnenland: € 49,75 // Buitenland: € 72,50

Het abonnementsjaar loopt van 1 januari t/m 31

december. Opzegtermijn: ieder jaar schriftelijk

voor 1 november.

ISSN: 1570-7989

Redactioneel

Ruud van der Meer
hoofdredacteur

CKV WEG ERMEE?

U heeft het vast gezien. Er ligt een wetsvoorstel om CKV op HAVO en VWO weg te snijden uit het programma. Verbaasd? Nee, eigenlijk niet. Het gegeven rammelde al aan de poort en het is concreet geworden. Teleurgesteld dan? Ja, er is door veel mensen een prachtig vak neergezet waarbij leerlingen met liefde in aanraking zijn gebracht met cultuur in hun omgeving. Dit stoppen is een doodzonde. Is het al een gelopen race? Nee, zeker niet. Dit wetsvoorstel gaat recht in tegen het advies van de Verkenningcommissie en is niet gebaseerd op een concreet advies. Het lijkt een onmachtige keuze om antwoord te geven op de roep om aandacht voor de kernvakken taal en rekenen. Wat kunnen we nog doen? Alle belanghebbenden kunnen op dit wetsvoorstel reageren via een zogenaamde internetconsultatie. Tot 29 november 2012 bestaat de mogelijkheid hierop inhoudelijk te reageren. Zie www.internetconsultatie.nl/bovenbouwhavovwo. Allemaal doen dus!

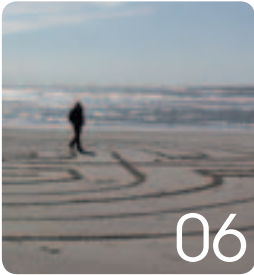
VIES VAN EXCELLEREN

Hoe goed mogen mijn leerlingen van zichzelf zijn? Wanneer leerlingen boven zichzelf uitstijgen, gebeurt er iets vreemds. Hoge cijfers mogen niet. Hoge cijfers zijn niet een oorzaak van een stipnotering op de populariteitslijst van de klas. Ik moet mezelf corrigeren. Het komt vooral naar voren bij de cognitieve vakken. Binnen de kunstvakken is er minder last. 'Goed' tekenen, vaak nog steeds synoniem voor 'net echt', is een reden voor bewondering en niet voor afgunst. Er lijkt ook een verschil te bestaan tussen VMBO- en VWO-groepen. Aan de ene kant vinden wij dat onderwijs voor iedereen haalbaar en betaalbaar moet zijn. Leraren worden afgerekend op het feit dat er teveel differentiatie in de cijfers te zien is in de klas. Te veel onvoldoendes mag niet. Zitten blijven mag niet. Afstromen mag niet. Opstromen is populair. Bij iedere overgang kijken we krampachtige naar het gedroomde maximaal haalbare. Het VMBO loopt leeg in het HAVO en het HAVO loopt over in dakpanklassen HAVO/VWO. Iedereen blij, maar wie houden we voor de gek? Onderwijs lijkt gericht op de middenmoot. Wie te slim is, wordt niet uitgedaagd. Wie eigenlijk de capaciteit niet heeft, wordt begeleid tot aan het graf. Je mag niet zijn wat je bent, je moet mee. Van iedereen, ouders, school. Oneerlijk, want er komt een moment dat de maatschappij aan de voordeur staat en die heeft niet standaard een coach, RT of een andere goedbedoelde steunzool voor je. Oké, ik chargeer. Ik ga voorbij aan puberbreinen en andere ter zake doende factoren. Wapper deze rook weg en je ziet wel een probleem. De maatschappij, leerlingen en ouders vragen wél om uitdagend onderwijs dat recht doet aan individuele verschillen. Juist wel een brede differentiatie en geen grijze klomp in het midden. Er moeten nu eenmaal metselaars, loodgieters, maar ook wetenschappers en managers zijn. De kunst is iedereen te laten excelleren, maar dan wel op het eigen niveau. Zonder het Finse model met kleine klassen, drie lesuren per dag voor een docent, zevenhonderd contacturen per jaar en tijd om echt te ontwikkelen, zie ik het niet gebeuren. Deze Kunstzone neemt u mee in dit mijnenveld en hoopt u wat overwegingen te geven om tot goede keuzes te komen. Zou de minister meelesen?

Ruud van der Meer

Ruud

In dit nummer

06

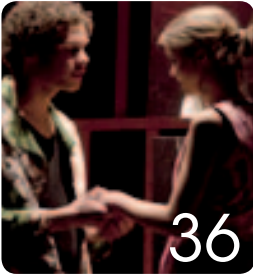
08

18

32

36

THEMA: KUNSTONDERWIJS EN EXCELLENTIE

06 VERLEID JEZELF TOT EXCELLENTIE

Hoe kunnen we excellentie faciliteren?

08 HOOGBEGAAFDHEID EN EXCELLENTIE

Tips om hoogbegaafden te motiveren

12 LEREN VOOR HET LEVEN

Interview met Lidwine Janssens over Ludische Pedagogiek

14 WORK IN PROCESS

Is het mogelijk een creatief proces te sturen?

16 BESTE LEESOMGEVING 2012

Het belang van een goed georganiseerde bibliotheek

18 DE SIMPELE EXCELLENTIE VOORBIJ

Filmpje van NTR: Beeldbank

20 EXCELLENTIE UIT DE MAGNETRON

Excellentie niet dankzij, maar ondanks OCW?

22 GETVER! EXCELLENT

Gastlessen om excellente leerlingen te ondersteunen

24 SIRIUSPROGRAMMA

Gesubsidieerd HBO-programma om toptalent te stimuleren

26 NIVEAUVERSCHILLEN & EXCELLENTIE

Hoe gaan muziekdocenten om met niveauverschillen in de klas?

EN VERDER

04 Helpdesk Arbeidsvoorwaarden VLS/VONKC

04 Wordt CKV geschrapt?

04 Kunstzone-strip

05 De Starter

11 Krassen

25 Thema-cartoon

27 Digizone

29 @Web: CKV geschrapt in HAVO en VWO?

30 Leerstijlen: onbekend of onbemind?

32 De Frank Sanders Academie

34 Wat vindt u van het CSE Muziek?

36 Brug tussen theater en school

40 Gespot: Boeksignalementen

41 Recensies: Toneel, dans, expositie & boeken

42 Actief met CKV

LEGENDA

PO VO MBO HBO

Algemeen

Beeldend

Muziek

Dans

Drama

Literatuur

Media

CKV

THEMA & COVER

THEMACOÖRDINATIE: Janneke van Wijk

COVER: Persfoto van Liefde is een slachtveld

ZIE: 'Liefde is een slachtveld' op de recensiepagina **FOTO:** Merlijn Doomernik

Stichting Kunstzone. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd en/of overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

HELPDESK ARBEIDSVORWAARDEN VOOR VLS- EN VONKC-LEDEN

De *VONKC-* en *VLS-helpdesks* voor belangenbehartiging en arbeidsvoorwaarden worden bemand door Remko Littooij.

De spreekuren zijn geconcentreerd op een ochtend en een avond. Voor algemene en specifieke vragen kunt u op genoemde tijden bij de helpdesk terecht: Hoe zit het met mijn FPU?, Is mijn taakinvulling wel juist? Ik heb nog steeds geen benoemingsakte, wat nu? Enzovoort.

Handiger is om een e-mail te sturen met de uitleg van uw probleem. Zo kan de helpdesk een duidelijk antwoord formuleren dat u naar wens telefonisch of via e-mail terugontvangt.

Arbeidsvoorwaarden VLS/VONKC
t.a.v. Remko Littooij
Kluppelshuizenweg 32
7608 RL ALMELO
(06) 16500695

E-mail VONKC: **arbeidsvoorwaarden@vonkc.nl**
E-mail VLS: **arbeidsvoorwaarden@vls-cmhf.nl**

TELEFONISCHE BEREIKBAARHEID HELPDESK

- maandagochtend van 9 tot 10 uur
- woensdagavond van 17 tot 19 uur

Als de helpdesk onbemand is of in gesprek, kunt u een bericht achterlaten. Dan wordt u zo spoedig mogelijk teruggebeld.

WORDT CKV GESCHRAPT?

Er ligt een wetsvoorstel van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen om CKV op HAVO en VWO te schrappen om zo meer ruimte te maken voor de kernvakken. Naast CKV wordt volgens het voorstel ook ANW geschrapt.

Wat overblijft, is een algemene wettelijke opdracht tot culturele vorming. De invulling van deze opdracht ligt open. De leerinhoud kan ondergebracht worden bij Nederlands, de moderne vreemde talen en/of geschiedenis. CKV op ander wijze vorm geven of het aan blijven bieden in de vrije ruimte mag ook. Volgens berekening komen er 120 (HAVO/Gymnasium) en 280 (VWO) studielasturen vrij ten gunste van de kernvakken. Het beoogde resultaat is een betere aansluiting op de vervolgoopleidingen en een kwaliteitsimpuls voor de culturele en vormende taak van het onderwijs.

Het ministerie van OCW heeft een site geopend om hierop te kunnen reageren: www.internetconsultatie.nl/bovenbouwhavovwo.

Zie ook *Redactioneel* op pagina 2 en *@Web* op pagina 29.

VLS-STUDIEDAG 10 NOVEMBER 2012

Op zaterdag 10 november 2012 zal in het Haagse Koorenhuis de volgende VLS studiedag plaatsvinden. Studenten van de vakopleidingen *Docent Muziek* zullen in de vorm van workshops en presentaties het mooiste uit hun opleidingen delen met hun toekomstige collega's. Bij het ter perse gaan van dit nummer van Kunstzone was het programma nog volop in ontwikkeling. Maar het wordt zeker spannend, interessant en leerzaam! Inmiddels staat alle beschikbare informatie over inleidingen en workshops op de VLS website. Daar ook alle informatie over kosten en aanmelding.

Snel dus naar www.vls-cmhf.nl > Vakinhoud > Studiedag 10 november 2012.

STRIP

DE STARTER

Voor het eerst voor de klas, voor het eerst in de docentenkamer, die eerste indrukken: iedereen heeft het ooit ervaren, maar weet u nog hoe het was? **REDACTIE EN SAMENSTELLING: JANNEKE VAN WIJK**

Ik kom uit een drukkerijfamilie, de opa van mij opa begon een drukkerij. Mijn moeder heeft een kunstdocentopleiding gedaan. De academietijd herinner ik als een intense periode. Ik genoot erg van het eerste jaar. Zo groen als gras, net van de HAVO en dan uren tekenen, experimenteren met materialen, fotograferen.

In dat jaar ontdekte ik dat mijn ideeën over het vak grafisch ontwerpen niet overeenkwamen met de visie van de academie. Ik dacht zelf meer aan vormgeving, mooie boekjes maken, enzovoort. Docenten als Femke Snelting en Daniël van der Velden leerden mij kritisch nadenken over het vak en de maatschappij en dat in te zetten binnen een ontwerptraject.

Het afstuderen was extreem intens, omdat het zo persoonlijk voelt, het moment waarop ik kon laten zien hoe ik mijn ontwerperschap voor mij zag. Ik ging er bijna aan onderdoor, maar mijn afstudeerproject samen met Myrthe Veeneman vormt wel de basis van mijn huidige ontwerppraktijk. Het was dus de moeite waard.

“STUDENTEN ONDERSCHATTEN DAT ALLES WAT JE PRODUCEERT ZINVOL IS. HEB JE NIKS GEMAAKT, DAN IS ER OOK NIKS TE BESPREKEN.”

Ik werd gevraagd om les te komen geven. Ze waren op zoek naar een jonge docent die werkt in de traditie van de *Willem de Kooning Academie*, met een focus op conceptontwikkeling en die vanuit de praktijk verbonden is met de stad Rotterdam. Hoewel ik mijzelf nog erg jong vond, trok met name de inhoudelijke invulling van het vak mij zeer. Ik was 26 jaar, gaf ruim anderhalf jaar freelance les aan de *Haagse Hogeschool* en was dus een beetje gewend om een klas te leiden. Op de academie zou ik mijn eigen opdrachten kunnen gaan formuleren. Dat vond ik erg verleidelijk.

Wat ik mij nog goed herinner, is hoe gesloopt ik was na een les. Ik moest nog echt leren mijn energie te verdelen en de verantwoordelijkheid van ontwerpresultaten bij de studenten

zelf neer te leggen. Ik merkte dat, juist doordat mijn ervaringen aan de kunstacademie en het studeren nog vers waren, ik studenten goed kon motiveren om hun ontwikkeling als ontwerper binnen de studie serieus te nemen. Ik begeleid ze om een bepaald abstractieniveau te laten zien, dat het interessant kan zijn om bepaalde thema's terug te laten komen en te onderzoeken. Ik leer ze dat ze de vier jaar gebruiken om zich tot een bepaald soort ontwerper te ontwikkelen.

Ik vind het fantastisch om gemotiveerde studenten te begeleiden. De meeste studenten uit mijn klas werken hard, maar vaak ook nog veilig. Ik leer ze zelf kritisch naar hun onderwerp en opdracht te kijken, vooral door de onderlinge discussie tussen studenten te stimuleren.

Het contact met minder gemotiveerde studenten vind ik lastiger. Ik ben voor hen zo duidelijk mogelijk: of je gaat er voor en ik zal je ondersteunen, of je werkt zelfstandig met de risico's die daar bij horen. Studenten onderschatten dat alles wat je produceert zinvol is. Heb je niks gemaakt, dan is er ook niks te bespreken.

Ik heb een voorkeur voor complexe identiteitsvraagstukken. Dit jaar heb ik bijvoorbeeld een opdracht geschreven over de toekomst van de bibliotheek. Welke rol kan de bibliotheek (opnieuw) innemen in de samenleving? Maar ook: hoe dragen ze deze rol uit? De vraag kwam naar voren toen ik samenwerkte met de organisatie *ProBiblio*. Als ontwerper ben je dagelijks bezig met vraagstukken. Deze thema's en problemen lenen zich goed voor opdrachten aan studenten. ❖

CV MIRJAM

Geboortedatum:	30 juni 1983
Woonplaats:	Rotterdam
Opleiding:	Grafisch ontwerpen, Willem de Kooning Academie Rotterdam
Beroep:	grafisch ontwerper
Werkplek:	Willem de Kooning Academie, richting Grafisch ontwerpen, Haagse Hogeschool, opleiding Communicatie en Media Design van arthouse tot kostuumdrama
Favoriete tv/film:	The National
Favoriete muziek:	boeken van Michel Houellebecq
Favoriet gerecht:	stoofvlees
Passies/hobbies:	cultuur, yoga
Onmisbaar ding:	laptop

SPAN JE HET MEEST IN VOOR WAT JE HET MEEST DIERBAAR IS

VERLEID JEZELF TOT *Excellentie*

Loopbaanlabyrint Kijkduin

Waarom is het zo vaak zo moeilijk voor volwassenen en kinderen om een ongewoon sterke intelligentie of talent te (h)erkennen en navenant tot uitdrukking te brengen? Uit de praktijk komt naar voren hoezeer tot excellentie geraken een langdurig en weerbarstig proces is met je omgeving als mogelijk complicerende factor. Maar bepaalde verwachtingen over jezelf kunnen ook zeer belemmerend zijn: hoe zit dat en wat kun je eraan doen? **AUTEUR: WILLEM KUIPERS**

Vijf jaar geleden verscheen mijn eerste boek met de titel *Verleid jezelf tot excellentie; gereedschap voor extra intelligente mensen* (Zoetermeer, 2007). Ik had als loopbaancoach in de jaren daarvoor gezien en ervaren hoezeer een diversiteit aan volwassenen met een ‘overdosis intelligentie’ grote moeite heeft om hun mogelijkheden effectief te benutten. Sommigen hadden als kind hoge cijfers voor exacte vakken of talen, anderen juist niet. Sommigen wisten allang dat hun intelligentie ongewoon sterk was, anderen waren door de schoolervaringen van hun kinderen met veel ongelooft bezig er alsnog achter te komen. Waarom is het zo vaak zo moeilijk voor volwassenen en kinderen om hun ongewoon sterke intelligentie of talent te (h)erkennen en tot uitdrukking te brengen? Zijn er denkpatronen die je kunnen stimuleren of valkuilen die je kunt vermijden?

ACHT SOORTEN INTELLIGENTIES

Ik gebruik intelligentie in de brede zin van Howard Gardner's *Meervoudige Intelligenties*. Hij onderscheidt er minstens acht: logisch-mathematisch, verbaal-linguistisch, muzikaal-ritmisch, visueel-ruimtelijk, lichamelijk-kinesthetisch, naturalistisch, interpersoonlijk en intrapersoonlijk. Ieder mens heeft ze allemaal, maar in zeer verschillende mate. Een individu kan van één of meer intelligenties ongewoon veel in huis hebben en daarmee een potentie tot excellentie (uitmuntendheid) hebben. Dat kan

dus gaan over muziek, computers, sport, literatuur, dans, filosofie, fysica, beeldende kunst, psychologie, leiderschap, enzovoort.

Verleid jezelf tot excellentie suggereert dat je zelf een speciale rol hebt bij het tot excellentie geraken, ongeacht wat je bezigheid is. Het is namelijk - plat gezegd - een nogal langdurig gedoe met veel kans op gedonder. Dus je moet er ook iets aantrekkelijks in kunnen zien. In mijn visie zijn er drie hoofdredenen voor die eigen speciale rol:

1. Excellentie is per definitie een sterk afwijken van het gemiddelde en dat leidt vaak tot allerlei weerstand bij de omgeving, maar ook bij de betrokkene zelf. Het ligt moeilijk om expliciet iets tegen excellentie te hebben, maar het roept, niet alleen in ons egalitaire Nederland, duidelijk zeer gemengde gevoelens op.
2. Excellentie is een tussenresultaat van een langdurig proces, waarin de betrokkene de eigen grenzen verkennt en oprekt. In dat proces dienen zich regelmatig pijnlijke keuzes aan, bijvoorbeeld om al dan niet op de ingeslagen weg door te gaan. Een vermogen tot incasseren en autonomie zijn noodzakelijk, maar niet voldoende.
3. Meestal bepaalt de omgeving van de betrokkene of er officieel wel of niet sprake is van excellentie. Daarbij kunnen (maatschappelijke) tradities of beperkte aansluiting op verwachtingen de afweging beïnvloeden. Echte vernieuwers

kunnen daardoor extra weerstand ondervinden en al dan niet afhaken.

De drie redenen komen samen in een voor ieder mens weer unieke mix. En hoewel een school een andere omgeving is dan een bedrijf, blijken overal de *autoriteit* en de sociale omgeving de realisatie van individuele excellentie sterk te kunnen beïnvloeden. Het goede nieuws is dat er niettemin altijd weer mensen blijken te zijn voor wie de gedrevenheid om de eigen grenzen te kennen en te verruimen groot genoeg is om hun reis voort te zetten. Sommigen trotseren daarvoor bewust die autoriteit en hun omgeving, anderen houden zich daar weliswaar niet bewust mee bezig, maar kunnen het simpelweg niet laten.

ENJOYING THE GIFT OF BEING UNCOMMON

In mijn boek *Enjoying the Gift of Being Uncommon, Extra Intelligent, Intense, and Effective* (Zoetermeer, 2010) ga ik uitgebreid in op de complexiteit van het anders dan anderen zijn qua intelligentie en intensiteit en op de praktische en emotionele hantering daarvan. Daarbij komen alledrie de redenen aan de orde. Binnen dit bestek wil ik het belang illustreren van de mate waarin specifieke opvattingen over jezelf een heftige invloed hebben op het proces van tot excellentie geraken. Daarbij maak ik gebruik van de theorie over *Mindset*.

Carol S. Dweck, een professor in de psychologie op *Stanford University*, bestudeert al ruim twintig jaar de manier waarop een basale opvatting over jezelf invloed uitoefent op je leven en werken en het verschil kan maken tussen persoonlijke stagnatie en expressie. Op grond van uitgebreide, gevarieerde en goed gedocumenteerde testsituaties maakt zij onderscheid tussen een zogenaamde *Fixed Mindset* en een *Growth Mindset*. *Mindset* kun je vertalen met *Geesteshouding* of *Denkkader*. Om pragmatische redenen verkies ik om *Mindset* onvertaald te laten en gebruik hierna de termen *Vastgezette Mindset* en *Groei Mindset*.

“EEN INDIVIDU KAN VAN ÉÉN OF MEER INTELLIGENTIES ONGEWOON VEEL IN HUIS HEBBEN EN DAARMEE EEN POTENTIE TOT EXCELLENTIE (UITMUNTENDHEID) HEBBEN.”

VERSCHILLEN

Zolang alles gemakkelijk gaat, is er weinig verschil qua resultaten tussen mensen met een *Vastgezette Mindset* dan wel *Groei Mindset*, maar als de taak moeilijker wordt en extra inspanning vraagt, blijken mensen met een *Vastgezette Mindset* al snel af te haken, terwijl die met een *Groei Mindset* steeds enthousiaster en meer vastberaden doorgaan. Daar komt de intrigerende bevinding van Carol Dweck bij dat je bij iemand een *Vastgezette Mindset* kunt activeren door hem/haar te prijzen vanwege zijn/haar bijzondere intelligentie: *Halverwege het afleggen van een bepaalde capaciteitentest prees zij een gedeelte van de groep voor hun kennelijk hoge intelligentie die tot goede testresultaten had geleid. Een ander gedeelte van de groep prees zij voor hun evident harde werken dat tot goede testresultaten had geleid. Zonder dat zij dat wisten, werd de test hierna een stuk zwaarder. De groep die geprezen was voor hun intelligentie haakte met allerlei excuses al snel af, de groep die geprezen was voor hun harde werken, ging extra hard werken, bereikte goede resultaten en vroeg om meer van dat soort spannende opgaven.*

Hartewagen, Foto: Annelien van Kempen

Omdat bij de *Vastgezette Mindset* de aanname hoort *slimme mensen lukt alles gemakkelijk en zonder fouten*, leidt het moeten leveren van een inspanning of het (bijna) maken van een fout per definitie tot de conclusie: ik ben minder slim dan ik dacht (en dan mijn omgeving denkt) en dat kan nooit meer verbeteren. Logisch dat je zo'n *vernederend moment van de waarheid* probeert te ontwijken of te verdoezelen en voortijdig afhaakt.

Als je vanuit de eerder genoemde drie hoofdredenen naar de kenmerken van de *Groei Mindset* kijkt, wordt duidelijk hoezeer excellentie daardoor word gefaciliteerd. Het willen verleggen van de eigen grenzen, de uitdaging, de hantering van tegenslagen, de positieve rol van de autoriteit en de omgeving, het vertrouwen in verandering als je je inspant; het is allemaal heel herkenbaar. De *Groei Mindset* herinnert je aan het belang van het proces en de waarde van je stevig inspannen voor wat je dierbaar is. Tegelijk wordt duidelijk dat impliciete of uitgesproken verwachtingen over een aanstaand excellent resultaat meestal negatief werken, zeker als er nog wat hobbels moeten worden genomen. Iemand die vatbaar is voor een *Vastgezette Mindset*, haakt in een competitieve omgeving na de eerste gemiste hindernis helemaal af, of gaat op zeker spelen. Dat leidt niet echt tot excellentie. Het is ook interessant om te beseffen hoe bij docent of ouder een *Vastgezette Mindset* over de eigen rol of competentie tot weinig effectieve spanningen leidt in het geval van lastige kinderen in de klas of thuis. Zeker als het lastig zijn bestaat uit doorvragen of extra willen worden uitgedaagd, zoals vaak het geval is bij ongewoon intelligente kinderen.

Een aparte rol speelt het, met goede bedoelingen, uitdelen van complimenten tijdens het proces. Als de complimenten refereren aan de geleverde inspanning werken ze positief, als ze de ongewoon sterke intelligentie bevestigen, werken ze contraproductief. Dat geldt ook voor docenten en ouders. Juist bij ongewoon intelligente kinderen is de verleiding bij docent en ouders groot om zich te verheugen over die kwaliteit en dat naar het kind ook te bevestigen. Dat is een verleiding die niet tot excellentie leidt. ❖

Willem Kuipers is al ruim tien jaar actief als loopbaanadviseur en coach voor extra intelligente mensen. Hij heeft op de doelgroep toegesneden concepten en instrumenten ontwikkeld, alsmede diverse artikelen en twee boeken gepubliceerd. Hij ontwerpt en realiseert labyrinten voor reflectie en persoonlijke groei. Zie voor meer informatie www.xi2.nl.

HOOGBEGAAFD EN NIET EXCELLENT?

HOOGBEGAAFDHEID EXCELLENTIE

'Hoogbegaafdheid betekent dat je anders bent dan anderen. Het lijkt wel of alle zintuigen scherper zijn. Ik zie in klanken ook kleuren, neem waar op een scherpe alerte manier. Dat betekent dat ik veel oppik, veel begrijp en onthoud. Heel veel overzie. En veel versta. Ook in een vreemde taal weet ik waar mensen het over hebben. Dat hebben anderen niet en dat begreep ik lange tijd niet. Ik voelde me vaak niet begrepen.'

AUTEUR: DICK VAN HENNIK

FOTO: DALTON VOORBURG

“ ZODRA DE BELANGSTELLING VOOR HET SCHOOLSE LEREN BIJ DE HOOGBEGAAFDE LEERLINGEN VERDWIJNT, VERDWIJNEN OOK DE ZICHTBARE TEKENEN VAN EXCELLENTIE. WE SPREKEN VAN ONDERPRESTEREN.”

Aldus Noks Nauta, toen zij door Jacqueline Lucas werd geïnterviewd voor het boek *Ongekend Hoogbegaafd, 13 portretten* (Maastricht 2011). Nauta heeft zelf als bedrijfsarts veel ervaring opgedaan met hoogbegaafde volwassenen die vastgelopen waren in hun werk (*Ongeleide projectielen op koers*, Amsterdam, 2007). Noks Nauta is één van die mensen die na verloop van tijd hebben begrepen dat hoogbegaafdheid pas een voordeel is, als je weet hoe je met jezelf als hoogbegaafde om moet gaan. En dat is nog wel eens een moeilijke zoektocht als de begripvolle omgeving bij het opgroeien ontbreekt. Scholen spelen in dezen dan ook een belangrijke rol.

WANNEER BEN JE HOOGBEGAAFD?

De wetenschap heeft in de loop der jaren heel veel definities geformuleerd en de onderzoekers zijn elkaar daarover ook meerdere malen in de haren gevlogen. Ik waag me er dus niet aan om een definitie te geven. Wel weet ik dat hoogbegaafden bepaalde kenmerken hebben. Men mag er rustig van uitgaan dat zij beschikken over een hoge intelligentie, dat ze snel denken, gecompliceerde situaties snel overzien en kunnen analyseren. Maar je kunt ook op het verkeerde been gezet worden. Soms heeft een hoogbegaafde vooral oog voor het geheel, soms juist extreem voor het detail, vanwaaruit weer met gemak een geheel wordt geconstrueerd. Willem Kuipers spreekt dan ook liever van extra intelligent en stelt in zijn boek *Enjoying the Gift of Being Uncommon* (Zoetermeer, 2010) vast dat deze mensen zich onderscheiden doordat ze in veel opzichten niet dezelfde kenmerken hebben als de grote meerderheid van de bevolking. Ik stel dan ook voor om ons niet te druk te maken over de exacte definitie, maar vooral oog te hebben voor de kenmerken, die in de ogen van de meeste anderen bijzonder of extreem zijn.

HOOGBEGAAFD, MAAR NIET EXCELLENT?

Kun je hoogbegaafd zijn en niet excellent? Ja, dan kan. Kijk maar naar sectoren als sport of dans. Daar wordt intensieve training geëist. Als je een sporttalent niet begeleidt, niet de juiste technieken bijbrengt en niet leert om te gaan met falen, dan zal het nooit de top bereiken. Talent moet je niet alleen koesteren, je zult ook moeten schaven, confronteren, mentaliteit versterken, passie ontwikkelen en doorzettingsvermogen tonen. Dat geldt ook voor hoogbegaafden. In het onderwijs leeft nog vaak het idee dat slimme leerlingen zich wel redden. Sinds de emancipatiebeweging die sinds de jaren zestig van de vorige eeuw opgeld doet, zijn we in het onderwijs geneigd vooral veel tijd en geld te besteden aan de kansarme en de minder

intelligente leerlingen; vaak gaat dat samen. De leerboeken zijn in toenemende mate aangepast aan een laag leesniveau, waarbij over het algemeen veel gedetailleerd wordt uitgelegd. En in de loop der jaren zijn deze leerboeken voor intelligente leerlingen saai en in ieder geval minder interessant geworden. Zodra de belangstelling voor het schoolse leren bij de hoogbegaafde leerlingen verdwijnt, verdwijnen ook de zichtbare tekenen van excellentie. We spreken van onderpresteren.

HOOGBEGAAFDEN IN HET ONDERWIJS: EEN APARTE GROEP

Onderpresteren. Het is een bekend probleem in de wereld van de onderwijsmensen die zich met hoogbegaafdheid bezig houden. Laat ik voorop stellen dat er legio voorbeelden zijn van leerlingen die met hoge cijfers en een groot aantal extra vakken eindexamen doen op de middelbare school en stellig meer dan gemiddeld (zeg maar rustig hoog-) begaafd zijn. Dat zijn leerlingen die in staat zijn gebleken om zich te schikken in het systeem dat een school nu eenmaal is. Ze hebben zich kunnen aanpassen aan de eisen die door het schoolprogramma zijn gedictieerd. En daar zit nu juist het probleem. Op school staat het programma centraal. Immers, als je het eindexamen wilt halen, moet je de leerstof die daarin aan de orde komt, beheersen. Dat is zo door onze samenleving geregeld en men kan daardoor betrekkelijk eenvoudig een inschatting maken van het niveau van de leerling of student.

Waarom past dat de hoogbegaafde vaak niet? Dat komt door de schoolboeken. De methodes. Deze gaan ervan uit dat je leerstof verwerkt volgens een bepaalde opbouw van eenvoudig naar gecompliceerd. We spreken van *bottom up*. Het kenmerk van deze aanpak is dat de leerling aan de hand van boek en leraar leerstof krijgt aangeboden die dient te worden geleerd. Dat leren wordt dan gecontroleerd door een toets over diezelfde leerstof. Eigenlijk worden er steeds meer details van een onderwerp prijsgegeven, waarvan het wezen pas aan het eind van de rit wordt geopenbaard. Ondanks pogingen van didactisch deskundigen om ook zaken als inzicht en begrip een plaats te geven, liefst volgens een bepaalde taxonomie, is en blijft het wezenlijke kenmerk van de meeste methodes die van de opbouw naar grotere complexiteit, zonder het eindniveau prijs te geven. En in dat laatste zijn hoogbegaafde leerlingen juist geïnteresseerd. Inmiddels zijn we binnen de groep begeleiders van hoogbegaafde leerlingen tot de conclusie gekomen dat je beter *top down* kunt werken. Door een gecompliceerde situatie te presenteren, dienen leerlingen te onderzoeken hoe die is ontstaan en zij doen dat door te gaan 'graven'. Ze gaan op zoek naar de details die tot die situatie hebben geleid. En dat doen

ze dan vaak op creatieve wijze en soms met grote stappen. Door deze werkwijze wordt voorkomen dat deze snel denkende leerlingen het verwerken van leerstof saai gaan vinden. Ze ontdekken de samenhang immers zelf. Deze leerlingen zijn best bereid tot grote inspanning, maar dan op voorwaarde dat ze er het nut van inzien, dat ze er 'rijker' van worden, dat ze er een doel mee kunnen bereiken. In die zin gaat de vergelijking met de sport en de dans goed op. Ook daar heeft de pupil een einddoel voor ogen en is hij bereid tot grote inspanning om dat doel te halen. Maar omdat de praktijk in het onderwijs vooral gericht is op de grote middengroep en de methodes alleen voor die aanpak zijn geschreven, ontstaat er een blokkade voor leerlingen met in potentie voldoende talent om te excelleren. Hun excellentie zal niet zichtbaar worden.

OPVATTINGEN OVER KWALITEIT OM HET ONDERWIJS

In onze samenleving neemt de neiging tot controle nog steeds toe. Die neiging vindt zijn oorsprong in de deregulering en verzelfstandiging van instituten, waardoor de behoefte tot het handhaven van kwaliteit toeneemt. En dus ontstaan er toezichtkaders die gericht zijn op een algemeen meetbare aanpak. Je kunt van confectie spreken. De onderwijsinspectie heeft de laatste jaren (daarin aangestuurd door de politiek) gestreefd naar criteria die hun oorsprong vinden in de traditionele opzet van het onderwijs. Cijfers, rendementgegevens, eindexamenresultaten, doorstroomgegevens, het zijn allemaal gevolgen van het denken in input en output. Waar het kernwoord van het onderwijs nog altijd het woord *ontwikkeling* is, wordt de kwaliteit van die ontwikkeling vooral gezien in cijfers voor getoetste leerstof. De besturen van de scholen worden angstig als docenten teveel afwijken van de vastgelegde programma's, omdat dit de

rendementen zou kunnen schaden. Risico's nemen is er niet bij. Deze manier van denken maakt het nog lastiger om af te wijken van de geijkte paden. En dat is nu juist wat hoogbegaafden zoveel zou kunnen opleveren: op zoek naar nieuwe inzichten,

“ WIE ERVAN HOUDT ALLE LEERLINGEN IN EEN GROEP GELIJK TE BEHANDELEN, ZAL OP DEN DUUR GECONFRONTEERD WORDEN MET EEN ONGEMOTIVEERDE ONDERPRESTEERDER.”

creatieve oplossingen en durven risico's te nemen. We doen op juist deze kwaliteiten geen beroep meer. Integendeel, we proberen deze, vaak inventieve en oorspronkelijke, geesten in een keurslijf te persen. Meestal met als gevolg dat ze ongemotiveerd raken en het onderwijs de rug toe keren.

TIPS VOOR SCHOLEN?

Leerlingen die door hun talent, hoge intelligentie of anderszins boven het maaiveld uitsteken, worden enthousiast en gemotiveerd als zij in die hoedanigheid ook worden erkend. En dus is de belangrijkste tip voor de school om het lef te hebben om leerlingen te laten afwijken van het curriculum. Ik wil de nadruk leggen op het woord SCHOOL, omdat het niet zo moet zijn dat de leerlingen afhankelijk zijn van de goede wil van een

individuele docent of van een groepje docenten. Het moet een normale zaak zijn dat er voor deze categorie leerlingen een eigen regeling is en geen toevallige gunst. Een voorbeeld. Stel je hebt een leerling die er in de tweede klas blijk van geeft dat hij wiskundige vraagstukken van het niveau van de vijfde uitdagend vindt. Heeft het dan zin om hem drie jaar te laten wachten voordat hij eraan mag beginnen? Het probleem is dan wel dat, als hij daarmee aan de slag gaat, hij dan niet meer kan worden vergeleken met zijn klasgenoten. Het is de vraag of dat erg is. Wie ervan houdt alle leerlingen in een groep gelijk te behandelen, zal op den duur geconfronteerd worden met een ongemotiveerde onderpresteerder. En op termijn met een verloren talent. Dat is niet nodig. *BegaafdheidsProfielScholen* leveren daar het bewijs van. ❖

Dick van Hennik is voorzitter van het bestuur van de vereniging BegaafdheidsProfielScholen (BPS). In het dagelijks leven is hij momenteel bestuurder van een scholengroep voor VO. Daarvoor was hij rector van het Dalton in Voorburg, één van de pioniers uit de jaren negentig bij het opvangen van hoogbegaafde leerlingen.

Schrijnend voorbeeld

Een in mijn ogen schrijnend voorbeeld betreft de kunstvakken in het HAVO en VWO. Het is de inspectie een doorn in het oog als de cijfers van het schoolexamen meer dan een half punt hoger liggen dan die van het centraal eindexamen. En dat terwijl het centraal examen vooral bestaat uit kunstgeschiedenis en kunsttheorie en het schoolexamen vooral zou moeten worden bepaald door de kwaliteit van het praktisch werk. Je ziet met name getalenteerde leerlingen hun ziel en zaligheid in hun werkstukken leggen, omdat het iets van henzelf is. De verplichte leerstof is door anderen bedacht. Je moet er iets van weten, maar de echte inspiratie en dus de eigen ontwikkeling zit in het eigen werk. Gewetensvolle vakdocenten zouden dat eigen werk graag hoog waarderen. Maar wat is het effect van onze kwaliteitscriteria? Dat zij de waardering voor het schoolexamen moeten drukken om het niet te ver van het cijfer van het centraal examen af te laten liggen. Ik vind dat jammer, want het doet geen recht aan waar het onderwijs voor zou moeten staan, namelijk de ontplooiing van de leerling. ❖

BEGAAFDHEIDSPROFIELSCHOLEN

Enkele jaren geleden is de vereniging *BegaafdheidsProfielScholen (BPS)* opgericht. De leden van de vereniging stellen zich ten doel om in hun scholen voorzieningen tot stand te brengen waarmee hoogbegaafde en getalenteerde leerlingen de ruimte krijgen om zich op hun eigen niveau te ontwikkelen. Dat kan op allerlei manieren gebeuren. Soms gebeurt dat door plusklassen te vormen, maar het kan ook door leerlingen individuele programma's te laten volgen (of beide). Dat laatste kan zowel intern als extern plaatsvinden. De vereniging kent een gedragscode en een aantal criteria voor het verkrijgen van het keurmerk BPS. Zie voor meer informatie www.begaafdheidsprofielscholen.nl.

‘To be a teacher is my greatest work of art.’

naar citaat van Joseph Beuys

Het zien van beelden. Wat mij betreft is dit een belangrijk leerdoel van de beeldende vakken, zo niet het belangrijkste. Daarom is vaak het verzamelen van beelden die de leerling inspireert, onderdeel van opdrachten voor de beeldende vakken. Het is een van de methodieken van kunstenaars. Sigarenkistjes vol met krantenknipsels of netjes geordend in ordners. Vele ateliers geven ruimte aan deze beeldbanken. Voorbeelden van deze beeldbanken van kunstenaars waren in 2008 en 2009 regelmatig te zien in exposities. Bijvoorbeeld *The Order of Things (MuHKA)* - samengesteld door Dieter Roelstraete - met de rijke verzameling foto's van Marjolijn Dijkman www.theatrumorbisterrarum.com en de prachtige collages en beeldrijmen in de albums van Luis Jacob.

Een paar jaar later lijkt iedereen een beeldbank bij te houden. Via *Pinterest* kun je digitale prikborden maken en foto's van anderen re-pinnen. Het lijkt het meeste op *twitteren met beelden*. De meeste Pinterest-borden gaan over mode en interieur. Ze laten goed zien wat veel mensen mooi vinden en tijd aan willen besteden. Het wordt makkelijker om beeldbanken bij te houden: je hebt er geen ruimte meer nodig, geen prikborden of schoenendozen. Het kan allemaal digitaal. Nog indrukwekkender vind ik de recente optie van *Google Images*: via de optie *Vergelijkbare afbeeldingen vinden* krijg je een overzicht van beelden die dezelfde kleuren en compositie hebben. Je kunt zelfs je eigen foto uploaden en zoeken naar vergelijkbare beelden. Voor het eerst kunnen we gaan zoeken via beelden in plaats van via woorden.

Dit alles heeft wel gevolgen voor de beeldende vakken. Tien jaar geleden was het voor leerlingen nog lastig om zelf plaatjes te verzamelen, als docent hielp je daarbij. Vijf jaar geleden was het verzamelen niet meer moeilijk, de taak van de docent was het helpen bij het selecteren en ordenen van beelden. We staan nu op het punt dat een leerling een complete beeldbank en moodboards kan downloaden en toevoegen aan zijn/haar logboek. De beeldbank is geen meetbaar 'instrument' voor de toetsing meer. Het heeft geen zin meer om aantoonbaar te maken dat een leerling beelden kan verzamelen of beelden kan ordenen. Wat blijft er dan nog over? Waar kan een docent dan nog in ondersteunen? Bij de kern en het begin: het zien van beelden.

Mirjam

Mirjam van Tilburg is onderwijsmanager opleiding Docent beeldende kunst en vormgeving bij Willem de Kooning Academie Rotterdam.

FOTO: JAN VAN GEMERT

LUDISCHE PEDAGOGIEK ALS LEERROUTE NAAR EXCELLENTIE

LEREN VOOR HET *Leven*

Lidwine Janssens

Lidwine Janssens, ex-hogeschooldocente kunstonderwijs en auteur van kunsteducatiemateriaal, geeft haar kijk op excellent zijn en introduceert een mogelijke leerroute daartoe vanuit haar huidige freelance werk: kunst en educatie omwille van levenskunst. **AUTEUR: JAN VAN GEMERT**

Wat betekent excellent?

‘Excellent betekent anno de 21e eeuw mijns inziens zowel emotioneel als rationeel intelligent zijn. Het betekent open staan voor het onbekende en het onbewuste weten. Het staat ook voor het overschrijden van grenzen, zowel culturele als levensbeschouwelijke en disciplinaire (kunst en wetenschap). Kortom, inclusief leven vanuit een linkerhand die beseft en beseffen wil wat de rechterhand realiseert. Hare en zijne excellenties realiseren levenskunst, blijven levenslang in beweging en realiseren de kunst van voortschrijdend inzicht. Inzicht dat vervolgens door deskundigheid en ambachtelijke kwaliteiten uitgroeit tot creaties. Hiervoor moet je durven excelleren vanuit eigen bron, drijfveren en idealen in betrokkenheid op de ander. Excelleren is een duel en de benodigde vechtlust vereist passie, zelfdiscipline en doorzettingsvermogen.’

Waarom een focus op levenskunst?

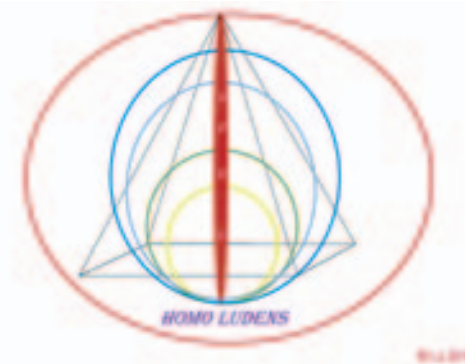
‘De Grieken riepen al vroeg op om van het leven een kunstwerk te maken. Vervolgens trokken de godsdiensten deze zorg voor ieders leven naar zich toe. Gehoorzaamheid en het trouw zijn aan de ander, was belangrijker dan trouw zijn aan jezelf. De godsdiensten zijn in bepaalde kringen nu minder bepalend en het individualisme laat haar invloed gelden. Het leven daagt uit tot levenskunst. Velen mogen en moeten eigen keuzes maken en zichzelf aansturen. Hoe jongeren dit leren, is nagenoeg

onbekend terrein. Het is nog geen leerstof die op school veroverd kan worden, ter voorbereiding op het leven.’

“LEREN VOOR HET LEVEN VIND IK BELANGRIJK, EVENZEER ALS HET LEREN VOOR DE MAATSCHAPPIJ.”

Waarom is verbeelding van wezenlijk belang?

‘Gunther Anders schreef vaak over het tekort schietend voorstellingsvermogen. Hij stelt dat mensen zich niet meer kunnen voorstellen wat zij allemaal kunnen ontwikkelen. Door abstract te denken of door een grote afstand tussen iets ontwikkelen en daadwerkelijk uitvoeren, ontbreekt vaak het voorstellingsvermogen. Mensonwaardige praktijken kunnen het gevolg zijn. De een is enkel met chemische zaken bezig, bijvoorbeeld voeding en medicijnen, de andere met technische zoals bijvoorbeeld wapens en een volgende met het getalsmatige, bijvoorbeeld de zakenwereld. Zij stellen zich niet de impact voor van hun daden. Degenen die dat wel doen, begrijpen vaak onvoldoende de intellectuele hoogstandjes van hun collega’s en vertrouwen op hun expertise. Deze expertise

is echter meestal niet gericht op menswaardigheid en welzijn. Daarvoor moet men zich voorstellen wat er daadwerkelijk gebeurt in de werkelijkheid. Tijdens een wereldcongres van Aboriginals, Eskimo’s, Indianen, Laplanders, Maori¹ verweet een Indiaanse professor pedagogiek de westerlingen dat zij de kinderen slechts voorbereiden op de maatschappij en niet op het leven zelf. Zij zei: ‘Jullie taal is zo abstract, je ziet niet, hoort niet en je voelt niet wat je zegt; daardoor nemen jullie geen verantwoordelijkheid voor hetgeen je zegt, doet en laat gebeuren.’ Natuurvolkeren schilderen in hun taal de luisteraar alles voor ogen/oren. Ik realiseerde me dat peuters een hond ‘waf waf’ en een auto ‘toettoet’ noemen. Deze Indianentaal leren ze af als ze ouder worden. Het begrip is voor de westerling belangrijker dan het zien, horen en voelen van de werkelijkheid. Mijn publicaties² beogen dit tekort aan verbeelding en voorstellingsvermogen te verminderen. De verbeelding kan en moet bij ieder ontwakken en haar plaats veroveren naast kennis, kunde, analyse en logica.’

Wat beoogt Ludische Pedagogiek?

‘Ludische Pedagogiek beoogt het vakdidactische een pedagogische dimensie te geven door ruimte voor een speelse benadering te vragen en opdrachten een persoonlijk tintje te geven. Perspectief tekenen kun je koppelen aan levensperspectief (teken je toekomstdroom) en muziek beluisteren kan uitgebreid worden met luisteren naar de toon in iemands spreken (wat klinkt er mee?). Het klachtentheater leert jongeren meer dan samenspelen en kan hen laten ontdekken dat tegenwerking de motor van de vooruitgang kan zijn. De geschiedenis is te bevragen vanuit bijvoorbeeld de vraag vanuit welk perspectief de feiten geduid zijn. Bij de talen kunnen jongeren eenzelfde woord onderzoeken op hun culturele zienswijze van een begrip. Welk deel van de boom ziet ieder bij de woorden boom, baum, tree, l’arbre en ağaç.’

‘Deze *Ludische pedagogiek* ofwel *LuPe*, bereidt jongeren voor op zowel de samenleving als hun individuele leven. Het omvat het hele onderwijs: cultuur -, kunst -, religie- en wetenschap gerelateerde educatie. Het gaat om vorming door zowel de Homo Ludens als de Homo Sapiens. Op de site is deze visie nu schetsmatig uitgewerkt. De komende jaren beoog ik vandaaruit brochures te schrijven die stap voor stap LuPe’s piramide verhelderen.’

‘Maurice Merleau Ponty³ geeft overtuigend tegengas aan de gangbare gewoonte lichaam en geest te scheiden. Ik ging onder andere bij hem te rade voor een theoretische onderbouwing van mijn werk. Ponty toont aan dat alle gedachten uit het lichaam voortkomen en introduceert het begrip *Parole Parlante*. Hardop denkend ontstaat nieuw inzicht voor zowel zichzelf als voor de ander. Je beantwoordt vragen van jongeren vanuit een samen zoeken en tasten in het schemerduister van nog niet weten, vertrouwend op ‘het onbewuste weten’. Tijdens

het beantwoorden of erna ontdekt de spreker de impact ervan. Vervolgens poogt zij het begrijpelijk voor anderen te formuleren. Zoals kunstenaars zeggen: het schilderij schildert zichzelf, de improvisatie ontstaat op de spelvloer. Wetenschappers erkennen dat een uitvinding vaak ontstaat tijdens het experimenteren. Dit onbewuste, het schemerduister, is de bron van al het nieuwe en vraagt om een open speelse benadering.’

‘Vanuit het onbewuste ontstaan ook rituelen die zo mythisch zijn, dat je ze moeilijk kunt verwoorden of logisch kunt begrijpen. Wel kun je ze meebeleven zoals bij vertrouwde rituelen of aanvoelen bij vreemde rituelen en beseffen dat ze van wezenlijk belang zijn. Victor Turner⁴ onderzocht vele culturen onder andere op hun heilige en frivole rituelen. Hij onderscheidt daarin het gedwongen en het gekozen deelnemen aan een ritueel. We kunnen dan denken aan school als een gedwongen ritueel en carnaval als een gekozen ritueel. Het verschil tussen gedwongen rituelen in oerculturen en het schoolse ritueel is enorm groot. Een oerritueel duurt nooit 14 jaar, zoals de leerplicht. Jongeren worden een korte periode uit de gewone samenleving geplaatst, ter voorbereiding op het volwassen leven. Daarna keren zij terug naar het dagelijkse leven van werk en familie. Het schoolse ritueel duurt jarenlang en kent dagelijkse onderbrekingen naar het gewone leven. Scholieren wisselen steeds weer van rol qua spelregels voor gedrag, mate van vrijheid en verantwoordelijkheid. Vanuit Turner krijgt men inzicht in enkele oorzaken van lastig leerlingengedrag. De school is een ‘betwixt and between’ instituut. Hierin is het moeilijk vertoeven. Ik koos destijds voor drama als de meest menselijke kunstvorm, waarmee jongeren naar lichaam en geest ervaringen en ideeën kunnen doervorsen binnen een spelwerkelijkheid om het verplichte onderwijsritueel draaglijker en meer allround te laten zijn.’

Wat betekent LuPe?

‘De wolf sloot als eerste vriendschap met mensen en vraagt nu of die vriendschap wederzijds is. Wij domesticerden de wolf, zo menen we. De wolf vraagt ons nu of zij ons mag domesticeren. Opdat we thuiskomen, doordat we al onze mogelijkheden leren benutten en excelleren.’

‘*Ludische Pedagogiek* wil de lezer inspireren. Beelden zijn minder eenduidig dan woorden en bieden meer ruimte aan eigen interpretatie, vandaar vaak beeldspraak, metaforen en korte introducties van kernitems op de site. Eigenwijsheid vraagt moed om jezelf te volgen. Als een leidraad je belemmert, hanteer haar dan niet strikt, maar vier de teugels. Vanuit deze bewegingsvrijheid naar eigen maat en spanningsboog, bereik je jouw toekomst. Ik nodig iedereen uit, onderwijskundigen en vakdocenten, tot verdere uitwisseling over en ontwikkeling van een leerroute naar excellent leven.’

Ga naar **www.ludische-pedagogiek.eu** voor meer informatie. ❖

NOTEN

1. 1982 Toronto – Canada
2. Het Rijk der verbeelding (1989), Spelen is de kunst (2010/12), Spelen vanuit verbeelding (2011), **www.ludische-pedagogiek.eu (2012)**
3. Kwant, R.C. De wijsbegeerte van Merleau Ponty en Mens en expressie, Aula boeken, Antwerpen 1968
4. Turner, Victor, From ritual to theatre, PAJ Books, New York 1982/2001

work in PROCESS

KUN JE EEN CREATIEF PROCES STUREN?

Linksom, rechtsom, middendoor, voorlangs, terug en vooruit: we reflecteren in de rondte en leren onszelf beter kennen. Het gericht reflecteren op het eigen proces is van positieve invloed op het resultaat... of soms toch ook niet?

AUTEUR: TAMARA KHO

Centrale vraag in het onderzoek *Work in process* is of het mogelijk is een creatief proces te sturen. Vanuit de praktijk van het kunstonderwijs en de vraag naar een doorlopende leerlijn werd de module *Around the word in six yards* ontwikkeld, met als doel leerlingen procesmatig en conceptueel te leren werken. Verondersteld wordt dat reflectie het creatief proces positief beïnvloedt. Dat blijkt niet zo eenvoudig. De afwijkende resultaten zijn aanleiding geweest om de hele kwestie opnieuw te bekijken en hebben geleid tot een visie op het creatieve proces die aansluit bij een nieuw model voor bewustzijn: *The ticking composite mind*. Dit artikel zoomt in op een deel van het onderzoek en er wordt ingegaan op de vraag of reflecteren een rol kan spelen bij het excelleren van een leerling.

RELEVANTIE

De module werd ontwikkeld ten behoeve van een betere doorstroom van een creatieve MBO-opleiding naar een HBO-kunstopleiding, maar is door de onderliggende problematiek en de daaruit voortvloeiende uitgangspunten breder inzetbaar en toepasbaar.

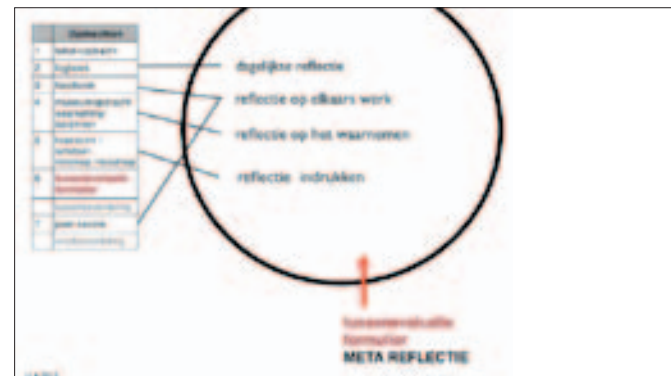
Een van de problemen waar MBO-ers tegenaan lopen, is tekortschietend kritisch en reflectief vermogen. De overgang van 'affe' producten naar open-einde-onderwerpen en het vrije conceptuele denken brengt veel verwarring in het vervolgonderwijs¹. MBO-leerlingen worden opgeleid tot assistent-kunstenaar, assistent-opdrachtgever, ze hoeven niet zelf tot iets te komen, maar moeten in opdracht kunnen werken. Het procesmatig en conceptueel leren werken moet geleerd worden². Veel leerlingen hebben een wens door te stromen, maar missen een belangrijke competentie, namelijk het zelf op gang brengen en doorzetten van een creatief kunstzinnig proces. De problematiek die we kunnen herkennen, gaat over proces- of resultaatgerichtheid en docent-gestuurd of leerling-gestuurd onderwijs, en het vermogen tot conceptueel werken en reflecteren.

EERSTE OVERDENKING: VOETBALGOAL OF REKSTOK?

Wat verstaan we eigenlijk onder excelleren? Kan zo'n sportterm wel in kunstonderwijs? Hoewel we ook bij sport verschillende wijze van excelleren kennen: een winnend doelpunt is echter van een andere orde dan een excellente turnoefening op de rekstok. Ook bij resultaatgerichte sport waar het gaat om winnen, worden bijvoorbeeld persoonlijke records vermeld in een wedstrijd. En wanneer het enkel zou gaan om het absolute (en objectieve) excelleren, kan een turnbond beter besluiten om iedere turner dezelfde turnoefening te laten doen, maar dan hadden we helaas ook Epke Zonderland afgelopen zomer moeten missen. Excelleren kan dus het uitblinken ten opzichte van de rest inhouden, maar ook het zichzelf overtreffen.

MODULE: REFLECTEREN GEÏNTEGREERD

Reflecteren heeft een grote nadruk in de module en is leerling-gestuurd. De leerling krijgt de ruimte om tot een eigen thema of concept te komen, ook de keuze voor het medium is vrij. De begeleidende opdrachten dienen om dit proces in gang te zetten. Op verschillende momenten in het proces worden leerlingen aangezet tot reflecteren en registreren (zie *Afbeelding 1*). Er wordt bijvoorbeeld gevraagd om iedere dag opmerksaamheid op te brengen voor iets dat hen die dag is opgevallen, dat ze opgemerkt hebben of dat ze belangrijk vonden. Ook wordt gevraagd om dit over een langere periode te doen en te kijken hoe hun waarnemen zich manifesteert.

Afbeelding 1

Reflecteren is ook het delen en reageren op elkaars werk middels Facebook, besprekingen en peer review. Middels medeleerlingen wordt gespiegeld en kan gekeken worden of er een gemeenschappelijke zin te vinden is. Dat leerlingen in het begin misschien niet kritisch zijn in reactie op elkaars werk is prima, het gaat om open te zijn voor en naar elkaars werk toe, geen oordelen van elkaars werken, maar het omarmen van andermans werk en het leren omgaan in het geven en ontvangen van feedback. Het tussenevaluatieformulier neemt een bijzondere plek in, omdat daarin gevraagd wordt even uit het proces te stappen. De vragen hebben betrekking op verleden-heden-toekomst.

DOCENT: COACH & ONDERZOEKER

Als docent vervul je meerdere rollen. De docent is eerder een medereiziger die vergelijkbare reizen heeft gemaakt en vanuit die ervaring kan vertellen. Verder reik je aan, leid je het geheel in banen, voer je individuele gesprekken, begeleid je groepsbesprekingen en ben je sparringpartner. Omdat iedere leerling een individueel traject ingaat, is het erg intensief. Door het inzetten van de medeleerlingen en door groepsactiviteiten,

zoals bij peer review, worden meerdere leerlingen tegelijk 'bediend'. Daarnaast ben je ook onderzoeker. Je observeert en probeert een zo breed mogelijk beeld van die leerlingen te krijgen, dat ook aan de leerlingen wordt teruggegeven. In de module zijn hiervoor tools ontwikkeld. Op bepaalde wijze ga je actief op zoek naar wat buiten de gestelde opdracht zichtbaar is, bijvoorbeeld door te letten op hoe er wordt omgegaan en gereageerd op het evaluatieformulier. Helpt het ze, doen ze er lang over of gaat het ze juist makkelijk af?

PROCES-ATTITUDEVORMING-REFLECTIE

Voor de beoordeling van het leerlingenvoerwerk en de vergelijking voor het onderzoek is gekeken naar proces, attitudevorming, reflectie. In de module zijn tools ontwikkeld en is onder meer gebruik gemaakt van het volgende:

Wat betreft het proces:

1. Gekeken is naar procesmatigheid: is er sprake van diep/breed

Meta-reflectie vergeleken met proces en resultaat

RESULTATEN OP EEN RIJ

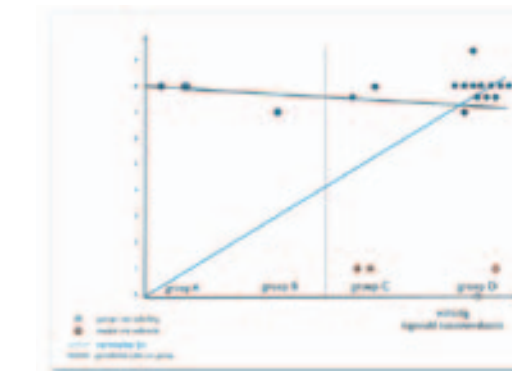
Zonder te reflecteren valt ook tot een goed beeldend resultaat te komen.

Gemeten naar gemiddeld behaalde resultaten leidt reflecteren middels tussenevaluatie, niet tot een beter proces of beeldend eindresultaat.

In die groep die wel volledig heeft gereflecteerd (D), en alleen in die groep, zijn er twee opvallende uitschieters naar boven. In de hele groep die niet heeft gereflecteerd (A), is er sprake van helder concept en (functioneler) proces.

De groep die wel heeft gereflecteerd maar bij wie dat niet is gelukt, (C) kent wel de grootste uitval, Het gedeeltelijk invullen kan in volgende keer als signaalfunctie dienen.

In de groep die wel geprobeerd heeft te reflecteren maar bij wie dat niet is gelukt (C), en alleen in die groep zijn er twee waar bij hun proces niet nader is te categoriseren in helder concept / conceptmatig / thematisch en is meest sprake van een eigen beeldtaal. De wijze van reflecteren (middels woorden en tekst) zou nader bekeken kunnen worden of dat passend is voor deze groep. ❖

Afbeelding 2

2. Gekeken is naar de mate van conceptualisering die plaats vindt:
 - a. Heeft een helder concept;
 - b. Werkt conceptmatig;
 - c. Werkt thematisch;
 - d. Er is sprake van een stroom van werk.

Attitude/houding is afleidbaar. Daar waar verandering heeft plaatsgevonden gedurende het proces kan gesteld worden dat er sprake is van een mate van openheid, het geeft een indicatie voor *het kunnen laten gebeuren*. Er is echter pas sprake van een open attitude wanneer er iets met de activiteit *het kunnen laten gebeuren* als zodanig gerecipeerd wordt. Daarvoor is onder andere gekeken naar wat de student schrijft in het tussenevaluatieformulier.

Bij reflectie:

1. Of de opmerkingen doelgericht zijn: een fout wordt ontdekt en gecorrigeerd;
2. Of de opmerkingen gaan over een verandering van strategie;
3. Of de opmerkingen geïntegreerd worden in een groter geheel en/of gelinkt worden aan een levensdoel³.

EXCELLERENDE RESULTATEN?

De resultaten zijn leesbaar (zie *Afbeelding 2* in het kader) op meerdere niveaus. Over de groep als geheel: Geen Hollandse Schoolkunst, alle leerlingen zijn tot een eigen thema of concept gekomen. Al het werk is verschillend en je kunt zeggen dat de leerlingen zichzelf hebben overtroffen, omdat ze niet een opdracht hebben uitgevoerd, maar overwegend zelfsturend zijn geweest. Wat betreft een voorbeeld van een individu die ook uitblinkt ten opzichte van de rest:

'In de werkbespreking kwam aan orde of ze haar inspiratiebron wel of niet moest prijsgeven, de betekenis van het werk en de gelaagdheid is besproken. Ze heeft daarop zelfstandig besloten om zonder over haar werk te vertellen aan de klas haar film te vertonen om te testen hoe de klas haar werk leest; het pijnlijke van het leven met een beperking was wel voelbaar, en daarmee ook de lading van de boodschap van haar werk. Verder heeft ze een context bedacht voor haar werk, en een begeleidende tekst waarin ze een tipje van inspiratiebron uitsprak, maar wel zo dat haar werk geen plaatje bij praatje wordt. Groot abstractievermogen.'

Toch is er ook een kleine twijfel in dit verhaal: Van diegenen bij wie het gericht reflecteren op het proces niet lukte, die bijvoorbeeld wezenloos naar het reflectieformulier starden en grote delen oningevuld lieten, over hun werk valt te zeggen dat het een heel sterke eigen beeldtaal heeft. Daarin gebeurt wel degelijk iets alleen laat het proces en werk zich niet onderverdelen in concept of thema. Het behelst eerder een stroom van werk. Hiermee antwoordende op de beginvraag of reflecteren een rol kan spelen bij het excelleren van een leerling: Ja, reflecteren kan zeker het excelleren bevorderen, maar eveneens creativiteit in de weg te staan. ❖

Tamara Kho is filmmaker/kunstenaar, geeft les en werkt bij Platform Talentontwikkeling (voorheen SKON).

NOTEN

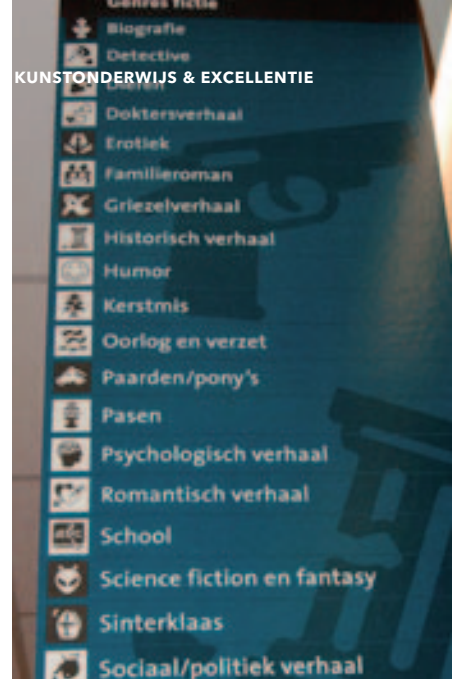
1. Cultuur + Educatie 29, Creatieve MBO-opleidingen tussen talentontwikkeling en arbeidsmarkt, p.62.
2. Gesprekken met betrokkenen uit het MBO-werkveld.
3. Op basis van Experiential learning Kolb.

FOTO: STICHTING LEZEN

FOTO: HENK LANGENHUIJSEN

BESTE LEESOMGEVING 2012

SINT-JORISCOLLEGE WINT PRIJS VAN STICHTING LEZEN

'De boeken worden na iedere uitlening gepoetst,' zegt Loekie Ruissen. Gepoetst?! 'Leerlingen vinden het onbewust fijn om een boek te lezen dat er mooi uit ziet,' legt ze uit. Ruissen werkt als eerste medewerker mediatheek van het *Sint-Joriscollege* in Eindhoven. **AUTEURS: NIKKI DE JONG & HENK LANGENHUIJSEN**

In april nam ze de *Prijs voor de Beste Leesomgeving 2012* in ontvangst van *Stichting Lezen*. De jury maakte een keuze uit elf inzendingen. De moderne omgeving, collectie, presentatie en didactische uitgangspunten waren doorslaggevend. En de liefde voor boeken!

De Eindhovense mediatheek is een voorbeeld voor menig andere middelbare school. 'Het is een rustige ruimte, ondanks de 1550 leerlingen. Hier moet je stil zijn. Bovenbouwleerlingen komen speciaal hier naartoe om te komen lezen en werken,' licht Ruissen toe, 'en de leeshoek met oranje bankjes is erg populair. Talent ontwikkelt zich niet vanzelf. De ruimte die de omgeving schept, is een onontbeerlijke voorwaarde.'

De mediatheek van het *Sint-Joriscollege* blinkt uit. Het is er knus en huiselijk, maar ook netjes, overzichtelijk en uitnodigend: een goede omgeving om een boek te lezen of te vinden. Een goede omgeving? De beste! En winnaars verdienen prijzen. Als beste leesomgeving van 2012 ontving de mediatheek een prijs van € 1.000,- aan boeken. Dat bedrag kwam bovenop het door de school toegekende boekenbudget van €5.500,-. Een klein, maar veelzeggend puntje van kritiek: er zaten boeken bij die geen harde kft hadden en die kunnen dus niet zo vaak worden

uitgeleend, omdat ze er dan niet meer zo fraai uitzien. Boeken moeten altijd mooi zijn.

De *Prijs voor de Beste Leesomgeving* werd voor de tweede maal uitgereikt. *Stichting Lezen* vraagt met deze prijs aandacht voor het belang van een goede leesomgeving op middelbare scholen. 'Een school die aandacht besteedt aan een leesomgeving die smaakvol en comfortabel is ingericht, met een actuele en zorgvuldig samengestelde collectie, bewijst dat zij lezen van belang acht,' vindt de organisatie. Dit jaar waren er drie keer zoveel inzendingen als vorig jaar. De jury prees de tendens dat scholen steeds meer aandacht besteden aan een goede leesomgeving. De prijs maakt deel uit van het landelijke leesbevorderingsproject *De Jonge Jury*.

'De verzorgde boeken en de uitstraling van de grondig verbouwde, moderne mediatheek hebben een positieve invloed op het leengedrag van de leerlingen,' legt Ruissen uit. Is die positieve invloed uit te drukken in cijfers? Ja. 'In 2011 zijn er gemiddeld zeven uitleningen per leerling geregistreerd. Dat worden er per jaar steeds meer.' De leerlingen kennen hun weg naar en in de mediatheek. 'De mediatheek is niet alleen bedoeld voor de happy few die van lezen houden, want die komen toch

wel. Het is een uitdaging om uitnodigend te zijn voor alle andere leerlingen.' Lezen moet en dat vindt niet iedere leerling even leuk. 'Omdat het lezen van literatuur onderdeel is van het vak Nederlands, hebben ze geen keuze,' zegt Ruissen. 'Maar dat betekent niet dat er geen keuze is in de selectie. De invulling van de verplichte literatuurlijst maakt de leerling helemaal zelf.'

De persoonlijke invulling maakt haar functie zo belangrijk: 'Ik wil leerlingen die boeken lenen en daar helemaal enthousiast van worden. Hopelijk ontdekken ze dan de lol van het lezen.' De mediatheek moet volgens haar vooral een interactief platform zijn: 'Een gewone bibliotheek heeft niet het specialisme dat ik in acht jaar heb opgebouwd. Mediathecarissen moeten goed kunnen filteren. Het is soms lastig om de juiste vragen te stellen over de interesse van het kind, maar dat is de enige manier om samen het juiste boek te vinden.'

Het waren deze specifieke elementen die voor *Stichting Lezen* van belang waren. In het juryrapport stond ook: 'Actuele boeken en een smaakvolle omgeving die met zorg is ontworpen en uitgevoerd, bewijzen dat deze school een goede leesomgeving van belang acht. Het *Sint-Joriscollege* wint met comfortabele zithoeken, een collectie die grondig wordt onderhouden en

"DE MEDIATHEEK HEEFT EEN POSITIEVE INVLOED OP HET LEENGEDRAG VAN DE LEERLINGEN."

leestafels waar leerlingen in een prettige omgeving aan de slag kunnen. Op de lage kasten staan frontale presentaties van boeken, een belangrijk element van een goede leesomgeving. Behalve voor de vorm is hier overigens veel aandacht voor de inhoud, met duidelijke didactische uitgangspunten die inzetten op een doorgaande leeslijn.'

Ondanks deze waardering is de toekomst allerminst gegarandeerd. Ruissen: 'Er hangen altijd bezuinigingen boven het hoofd en er zijn altijd mensen die vinden dat de leerlingen naar de centrale stadsbibliotheek kunnen. Maar als een leerling door ons een boek gaat lezen, vind ik dat geweldig. Dat hoort toch ook bij een school?'

de simpele EXCELLENTIE voorbij

Kinderkoor in Theater Cool te Heerhugowaard. Foto's: Erwin Vader Fotografie

EXCELLEREN IN MUZIEKONDERWIJS

De hype van de excellentie heeft ons onderwijs stevig in zijn greep. De Cito-duimschroeven en de Leonardo-scholen in het basisonderwijs, verscherping van de examennormen in het voortgezet onderwijs, selectie aan de poort en honours-colleges in het hoger onderwijs. In de strijd om een plek in de top-3 in de ranglijst van *innovatieve kennis economieën* zetten we ons onderwijs als belangrijkste wapen in. **AUTEUR: EVERT BISSCHOP BOELE**

Wij van het muziekonderwijs moeten mee in die excellentie-hype en dus benadrukken we hoe we aan ons excellente onderwijs bijdragen: van muziek ga je beter nadenken en beter samenwerken, superbelangrijk in de kenniseconomie van morgen, lees het advies van de *Verkenningcommissie Kunstvakken* er maar op na. Of: cognitie is één ding, maar heeft Howard Gardner niet een aparte intelligentie gewijd aan muziek? En kun je daar niet ook in excelleren? Nou dan!

En het past ons ook als een handschoen, die excellentie-benadering. Het lijkt in de muziek, in ieder geval in ons deel van de wereld, ingebakken te zitten: als je het doet, dan om zo goed mogelijk te worden. Onze muziekcultuur wordt gedomineerd door een houding die de etnomusicoloog Bruno Nettl zo passend omschreef als 'a kind of athletic view on music', waarbij we onder de indruk zijn als muziek heel lang duurt, heel snel gaat, of heel moeilijk is. Of omgekeerd, voeg ik daaraan toe: als muziek heel kort duurt (Alban Berg), heel langzaam gaat (Reinbert de Leeuw's *Satie*) of heel makkelijk is (Riley's *In C?*).

PRESTEREN EN GOUD

We zijn daarin echte Olympiërs: de honderd meter of schoonspringen gaan om andere dingen, maar het ultieme doel is wel het presteren en uiteindelijk het goud. We willen

graag de beste zijn, alsmear meer kunnen. Ik ben nog nooit een kampvuurgitarist tegengekomen die het liet bij de eerste drie akkoorden. Na G, C en D moet ook A7 worden beheerst.

Maar de discussie over excellentie in het muziekonderwijs is nog niet zo simpel. Meten we excellentie in de pianoklas absoluut (in Scheidegger-termen: alleen de pianist met meer dan 240 aanslagen per minuut is excellent), relatief (de tien procent pianisten met de meeste aanslagen per minuut is excellent) of persoonlijk (de pianist die in vier jaar tijd zijn aanslagen per minuut het meest weet op te krikken, die is pas excellent)?

Nog wat zand in de raderen: moeten we focussen op het harder-hoger-snel van de uitvoerend musicus? Is er ook niet zo iets als een excellente interpretatie, en hoe meten we dat? Cito inhuren? Gaat het bij muzikale excellentie eigenlijk wel om de pianoklas? Heeft de contrabassist niet een aparte excellentie-formule nodig? Om de centraliteit van het musiceren, die te weinig bestreden mantra van het huidige muziekonderwijs, op te rekken: bestaat er ook een excellente luisteraar? En een excellente muziekverzamelaar?

Gardners theorie van de meervoudige intelligentie krijgt zo een pendant in de theorie van de meervoudige excellentie. Maar ik wil meer: ik wil die visie op muziek als topsport kwijt.

"EXCELLENTIE BESTAAT EN IS NUTTIG EN VERDIENT DUS EEN VOLWAARDIGE PLEK IN ONS ONDERWIJS."

In het leven van alledag is muziek immers ook niet alleen een kwestie van alsmear beter willen worden. Wie speelt, wil meestal beter spelen, maar lang niet iedereen speelt. Mensen doen veel andere dingen met muziek. Dingen waar ze niet per se beter in willen worden, maar die wel belangrijk voor ze zijn. Naar *Festival Mundial* gaan, of naar het *Mega-Piratenfestijn*. Wakker worden met de wekkerradio op 538. Aria's zingen onder de douche. Psalmen zingen in de kerk. Dromen van een vleesjurk. Wil je daar aansluiting bij vinden, dan kan muziek in termen van excellentie je lelijk in de weg zitten. Ik ben er niet per se tegen, je kunt ook wel tegen het weer zijn. Excellentie bestaat en is nuttig en verdient dus een volwaardige plek in ons onderwijs, maar laten we ons niet overleveren aan de hype van Rupsje-nooit-genoege. Er is meer dan excellentie onder de zon. Middelmaat, en kwaliteit als indifferent gegeven. Die verdienen het ook om recht gedaan te worden. Niet excellentie zou het toverwoord moeten zijn, maar inclusiviteit.

INCLUSIEVE DEFINITIE VAN EXCELLENTIE

Kunnen we naar een inclusieve definitie van excellentie? Een onmogelijke zaak, maar ik probeer het toch, indachtig de woorden van twee collegae: 'In opvoeding en onderwijs draait het niet om presteren, maar om ontwikkelen en leren.' (Doornenbal & Reitsma in het *Dagblad van het Noorden*, 23-04-2008). Onderwijs gaat niet alleen om de top en de basis ontleent zijn bestaansrecht niet aan het feit dat ze voedingsbodem is voor de top. Zonder breedtesport geen topsport misschien, maar omgekeerd geldt dat niet. Het feit dat de kunstwereld voortdurend de sportwereld opvoert als voorbeeld van hoe het ook zou kunnen, spreekt overigens boekdelen. Het gaat om het 'kennen en gekend worden'. Daar moeten we excellent in zijn.

Daarom presenteer ik hier graag een drietal inclusiviteitsbevorderende gedachten, geformuleerd in termen van excellentie.

Om te beginnen: Laten we op de PABO's focussen op het opvoeden van zingende docenten met excellente zelfkennis, zodat er op de basisschool zonder tussenkomst van vakspecialisten weer met plezier dagelijks gezongen wordt. Die excellente zelfkennis van de docent bestaat eruit dat hij zegt: 'Ik zing niet mooi, juf Jannie en Placido Domingo zingen veel mooier, maar ik durf te zingen met mijn klas. Iedereen kan immers zingen - kijk maar naar verjaardagsfeestjes en voetbalwedstrijden.'

Ten tweede: Laat beoordeling van excellentie maar over aan anderen, daar ben je tenslotte professional voor. Vraag het je leerlingen. Geef ruimte. Luister. En probeer dan uit te vinden waar die excellentie van Jannes precies in zit. Laat je eigen meetlat thuis, alle leerlingen hebben er immers zelf wel een op zak. Laat het je uitleggen en demonstreren en laat leerlingen het aan elkaar uitleggen en demonstreren. Dat opent werelden aan mogelijkheden voor iedereen, inclusief de docent. Tenslotte: Zoek naar muzikale praktijken waar excellentie geen enkele rol speelt en koester die als excellente voorbeelden van wat muziek óók kan zijn. Het is even afkicken, maar wil muziek het maatschappelijk relevante, inclusieve verschijnsel zijn waar we allemaal van dromen, dan kan het niet middelmatig genoeg zijn. Laatst legde een lid van een shanty-koor mij uit hoe dat zat, met die onwaarschijnlijk succesvolle shantykoren-beweging van de afgelopen twee decennia. 'Weet je wat ons geheim is?', zei hij. 'Wij vragen iemand die lid wil worden nooit: 'Kun je zingen? We vragen: Wil je zingen? Als het antwoord ja is, ben je welkom.' Excellent. ❖

Jean Auguste Dominique Ingres - Niccolò Paganini

Henri Lehman - Franz Liszt

Excellentie UIT DE MAGNETRON

Voor iedereen die met kerst een fantastisch vijfgangendiner wil serveren zonder urenlang te staan zweten boven het gasfornuis, voor alle gefaalde keukenprinsen en -prinsessen (zoals schrijver dezes) die toch indruk willen maken op hun wederhelft of schoonfamilie tijdens een Paasbrunch, heeft Albert Heijn het merk *Excellent* uitgevonden: 'AH Excellent-producten zijn stuk voor stuk bijzonder, (vergelijkbaar met artikelen uit de beste speciaalzaken, uit goede restaurants en van befaamde koks), gemaakt om extra te kunnen genieten. Met deze producten zet u op een makkelijke manier iets unieks op tafel.' **AUTEUR: EVERARDA SLABBEKOORN**

Op een makkelijke manier iets unieks, een kind kan de was doen. Waarom zou je nog moeite stoppen in ingewikkelde recepten, met het risico op aanbranden en inzakken, wanneer excellentie slechts wat euro's en een paar magnetronminuten van je verwijderd is? Maar wat heeft zo'n vorm van excellentie nog te maken met de oorspronkelijke betekenis van *excellencia* (Latijn, betekenis: verhevenheid), met uitblinken, met uitsteken boven het gemiddelde? Is excelleren in een bepaald vakgebied, bijvoorbeeld in dans of muziek, niet iets dat enkel met bloed, zweet en tranen tot stand kan komen? Of is het mogelijk om, in ieder geval binnen het (muziek)onderwijs, te komen tot 'excellentie voor iedereen'? ¹ Wat is excellentie eigenlijk en hoe keek men in het verleden tegen uitblinkers aan?

EXCELLENTIE, EEN DEUGD

Excellentie definiëren is niet eenvoudig. Het *Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap* heeft het over toptalent, waarbij 'excellentie betrekking (heeft) op leerlingen die

aantoonbaar ver bovengemiddeld talent hebben (circa top 10%).' ² Dat zou betekenen dat ook in een klas waar zeer matig gepresteerd wordt, de 10% leerlingen die binnen zo'n matige groep het beste presteren, excellent zijn. Dat is een wel heel mager streven. Misschien is het beter om excellentie te omschrijven, zonder tot een uitsluitende definitie te komen. Binnen de filosofie is excellentie nauw verbonden met deugdzaamheid, met een bepaalde manier van *goed zijn*. In zijn boek *A Theory of Virtue: Excellence in Being for the Good* beschrijft Robert Adams excellentie als volgt: 'Excellence is a particular type of goodness. It is not usefulness, or merely instrumental goodness. To say that virtue must be excellent is to insist that it must be worth prizing for its own sake. In its own right it is one of the things that make life worth living. ... Excellence is the objective and non-instrumental goodness of that which is worthy to be honored, loved, admired, or (in the extreme case) worshiped.' ³

Excellentie is het goede dat bewondering en zelfs verering

"BINNEN DE FILOSOFIE IS EXCELLENTIE NAUW VERBONDEN MET DEUGDZAAMHEID, MET EEN BEPAALDE MANIER VAN 'GOED ZIJN'. "

oproept, niet enkel door datgene wat ermee bereikt kan worden (bijvoorbeeld een prachtig concert of het winnen van een concours), maar omdat excellent zijn goed is 'as and end in itself and not merely as a means to some ulterior end.' ⁴

HET VIRTUOZE GENIE

Die verbintenis van excellentie met deugd lijkt wellicht wat moralistisch of ver gezocht, maar is in werkelijkheid een samenhang die oude papieren heeft. Excelleren op muzikaal vlak ligt al eeuwen lang nauw in het verlengde van virtuositeit. Vandaag de dag zien we een virtuoos vooral als iemand die uitblinkt op zijn of haar instrument. Virtuositeit heeft een haast negatieve connotatie gekregen met vingervlugheid. We beschouwen het al snel met een zeker dedain als *kunstjes vertonen*. Het is niet hetzelfde als 'echte' muzikaliteit. Maar *virtus* en *virtuosus* (Latijn) waar het Italiaanse virtuoos van afkomstig is, hadden eerst en vooral de betekenis van dapperheid en deugdelijkheid. *Vir* is het Latijn voor man en een ieder die *virtus* bezat, was bekwaam, mannelijk (in de toenmalige betekenis van dapper) en had (aanleg voor) goede eigenschappen. Later kreeg het woord in de vorm van *virtuosus* een religieuze bijklank, iemand die wonderen verrichtte, die deugdzaam was. Vanaf de zestiende eeuw was virtuoos een eretitel voor uitblinkers op theoretisch gebied binnen wetenschap en kunsten. Italiaanse musici en schilders namen de term mee verder Europa in en vanaf de achttiende, maar vooral in de negentiende eeuw, kwam pas de huidige associatie met virtuositeit zoals we deze nu kennen. Castraatzangers zongen tongbrekende collaturen, een violist als Paganini werd ervan verdacht een pact met de duivel gesloten te hebben vanwege zijn vingervlugheid en Franz Liszt ging zelfs zo ver om virtuositeit als onmisbaar te beschouwen voor een echte musicus. Als virtuoos was je pas echt een excellent musicus.

ONDERWIJS: HOE MINDER GELD, HOE MEER EXCELLENTIE?

In het (hoger) onderwijs is excellentie inmiddels het toverwoord geworden. Dat is niet zonder reden. De termen die we gebruiken om onze idealen te verwoorden zijn niet neutraal of inwisselbaar, maar vormen bijna altijd de weerspiegeling van een ideologie. Excellentie is zo'n woord: was het tot de jaren zeventig in literatuur voornamelijk terug te vinden als aanspreektitel voor hooggeplaatste personen die vanwege hun functie of afkomst excellent geacht werden, tegenwoordig is het onmogelijk een beleidsnota van het *Ministerie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap* open te slaan zonder op iedere pagina de woorden excellent, excellentie of excelleren tegen te komen. Zo is er het actieprogramma *Onderwijs Bewijs* van het *Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap* dat zich richt op 'ontwikkeling van 'evidence-based' onderwijsinnovatie' ⁵. Universiteiten richten honours-klassen in en op steeds meer middelbare scholen is er een zogenaamde *VWO-plus-klas*, voor getalenteerde leerlingen.

Niet geheel toevallig gaat het gebruik van het woord bijna gelijk op met de toenemende instroom van studenten in het hoger onderwijs en met de afname van financiële investering vanuit de overheid in datzelfde onderwijs.

Het doel is duidelijk: excellent onderwijs en excellente studenten zouden Nederland in staat stellen beter mee te komen in de vaart der volkeren, vooral op economisch gebied. De nadruk op excellentie vanuit politiek en beleidsmakers is helaas meestal niet ingegeven doordat de waarde van excellent zijn op zichzelf wordt erkend, op de manier zoals Adams het omschrijft, maar omdat een excellent individu uiteindelijk geld op kan leveren. Dat komen tot excellentie juist veel tijd (en daardoor vaak ook veel geld) en inspanning kan kosten, is de keerzijde van de medaille die minder populair is. Want waarom zou je investeren in zo iets vaags als muziekonderwijs of geesteswetenschappen, wat levert excellentie op zo'n gebied eigenlijk op?

ALLES WAT EXCELLENT IS, KOST TIJD

Excellentie voor velen is dan ook een goedkope slogan, alsof excellentie net zo gemakkelijk te regelen is als een magnetronklaar vijfgangendiner. Kwalitatief goed onderwijs waar de overheid investeert in alle groepen leerlingen is niet excellent, maar een basisvoorwaarde om tot excellentie te komen. Tegelijkertijd botst de nadruk op talentontwikkeling soms hard met de werkelijkheid dat niet iedereen getalenteerd is. Met de huidige nadruk op *alles is mogelijk, wanneer je maar hard genoeg je best doet*, is het lastig te accepteren dat excellentie niet standaard binnen handbereik ligt. Excellentie voor iedereen is eerder leerlingen bijbrengen dat zaken van waarde en schoonheid bijna altijd wél veel tijd en moeite kosten, zowel om tot excellentie te komen als om excellentie in andere personen en zaken te leren waarderen.

Het is winst dat *excellentie* niet langer een vies woord is binnen het onderwijs en dat uitblinken wordt aangemoedigd, maar zolang het slechts een schamel doekje is dat het bloeden van jarenlange bezuinigingen moet stelpen, hangt excellentie helaas vooral af van individuele docenten en leerlingen die hun uiterste best doen, ondanks en niet dankzij de steun van de Nederlandse overheid.

Everarda Slabbekoorn studeerde muziekwetenschap en geschiedenis aan de Universiteit Utrecht nadat ze haar studie orgel en kerkmuziek aan het Utrechts Conservatorium had afgerond. Ze was tevens vicevoorzitter van de Landelijke Studentenvakbond (2006-2007). In deze functie heeft ze het excellentiestreven vanuit politiek en ministerie op de voet kunnen volgen. ♦

NOTEN

1. www.scienceguide.nl/201204/excellent-onderwijs-voor-iedereen.aspx, geraadpleegd 24 augustus 2012.
2. www.onderwijsbewijs.nl/node/4, geraadpleegd 24 augustus 2012.
3. Robert Merrihew Adams, *A Theory of Virtue: Excellence in Being for the Good*, Oxford 2006, p.24.
4. ibidem, p.25.
5. www.onderwijsbewijs.nl/node/4, geraadpleegd 24 augustus 2012.

Vertrouwensoefening

Ik werk nu ruim vijftien jaar als docent op een VMBO in Edam-Volendam. Ik geef daar drie dagen per week met veel plezier Maatschappijleer en doe nog wat andere leuke dingen. Van 2002 tot 2010 zat ik in de Gemeenteraad van Purmerend. Toen ik daarmee stopte, heb ik mij ingeschreven bij de Kamer van Koophandel. Ik word gevraagd voor allerlei los werk op het gebied van onderwijs, bestuur, muziek en rugby. Zo werd ik ook gevraagd voor gastlessen aan excellente leerlingen. **AUTEUR: JOS LUTZ**

Door mijn werk op KMBO, LTS en VMBO heb ik van alles geleerd over het omgaan met leerachterstanden. Als docent vooral over leerproblemen, als mentor ook over de sociaal emotionele kant. In mijn vak ben ik niet anders gewend dan dat alle aandacht naar de kinderen met achterstanden gaat. En terecht. Maar sinds enige tijd is er niet alleen aandacht voor kinderen die dreigen uit te vallen, maar ook voor leerlingen die wel een stapje harder willen. Lange tijd was dat een beetje een besmet gebied. Door onze ideeën over een egalitaire samenleving mocht je vooral niet uitblinken. Misschien op het gebied van sport of muziek, maar niet intellectueel. Ook ik hecht aan gelijke rechten en kansen

voor iedereen. Ondertussen weet ik dat we allemaal gelijk zijn, maar niet hetzelfde.

NET ZO KWETSBAAR ALS ANDERE KINDEREN

Onze dochters zijn gezegend met hun moeders' IQ en mijn EQ. Een goede combinatie. Ze zitten nu op het gymnasium. Op de basisschool werd al snel duidelijk dat ze wel wat extra uitdaging konden gebruiken. Ze doorliepen de stof vlotjes, scoorden alles hoog en thuis gekomen wilden ze meer. Boeken lezen, muziek maken, musea bezoeken, vragen stellen. Ook ontdekten we dat slimme kinderen net zo kwetsbaar zijn als andere kinderen. Vooral de jongste raakte in het laatste jaar van de basisschool

Op het stadhuis

Jos Lutz

behoorlijk ontregeld. Een afkeer van schoolwerk, onduidelijke lichamelijk klachten, zich onbegrepen voelen, neerslachtig zelfs. Toen mijn vriendin vroeg of ik als docent niet wat extra verdieping kon bieden, heb ik de juf voorgesteld dat met een groepje te doen. Dat was een groot succes. Toen de jongste van school ging, vroegen ze me het te blijven doen. Ik geef nu wekelijks een gastles.

In mijn lessen op de basisschool steek ik veel tijd in de persoonlijke ontwikkeling. Er is elke les een *energizer* of *moodbuster*. Als het kan, gaan we naar buiten. In het begin zijn de kinderen even onwennig, maar na een paar keer mag het onderdeel niet ontbreken van ze. Ik laat ze nadenken over hoe ze overkomen op anderen, laat ze veel presenteren en feedback geven. Via drama, de Roos van Leary en met filosofie. We lezen een verhaal van Winnie the Pooh en praten over vriendschap. Die opdracht vond ik in iets andere vorm online, even googelen als je hem wilt gebruiken. Een ander methode om over rollen

“OOK ONTDEKTE WE DAT SLIMME KINDEREN NET ZO KWETSBAAR ZIJN ALS ANDERE KINDEREN.”

in de groep te praten is deze. Ik geef als huiswerk de opdracht een Asterix en Obelix te lezen. In de klas leg ik veertien plastic kaarten neer waarop de belangrijkste figuren uit de strip staan. De kinderen lopen er stapvoets tussen door, tot ik stop roep en ze een figuur mogen oppakken die het best bij ze past. Ze gaan in een kring staan en vertellen waarom ze die figuur hebben gekozen. Het huiswerk voor de les erna is om het karakter te tekenen, plakken of schilderen. Belangrijk is ook om eisen te stellen aan de kinderen. De meesten hebben tot nu toe op school weinig hoeven te doen. Op het VO zal dat anders zijn. Ze mogen alvast wennen aan een agenda, portfolio, afspraken. Ik ben dan ook niet ild met smoezen. Gecrashte computers, haperende printers, vervelende broertjess, los het maar op. Ik heb geen sancties nodig, ze willen er dolgraag bij zijn. Een blokje over staatsinrichting hebben we afgesloten op het stadhuis. Na van alles gezien en gehoord te hebben over het stadsbestuur sloten we af bij de burgemeester op zijn kamer.

EXCELLENTE KINDEREN

Nadat ik een praatje voor ouders had gehouden op het gymnasium werd ik ook daar gevraagd om een aantal gastlessen

te geven aan de excellente kinderen. Ze bieden blokken aan met extra uitdaging zoals Spaans. Ik gaf het blok *Politiek en macht*. Naast het inhoudelijke deel (de lat ligt hoog bij deze kinderen) deed ik ook hier elke bijeenkomst een *energizer* of *moodbuster*. Ik gebruikte ze om kennis te maken, te leren over samenwerking, vertrouwen op te bouwen. In een speciale les met veel vertrouwensoefeningen bouwde ik het langzaam op van lummelen, via andere oefeningen naar *stagediving*. Daarbij laat een leerling zich vanaf een tafel met zijn ogen dicht achterover in de armen van een groepje vallen. Dat moet je wel heel voorzichtig opbouwen en je moet strak de regie houden, maar als het lukt is het bijzonder.

Een van mijn gastlessen heette *Kunst als politiek wapen, van Picasso tot Dylan*. Ik hield eerst een kort verhaal over belang van massamedia bij beeldvorming. De relatie overheid en drukunst, Hitlers propaganda via rijdende bioscopen, de media in dictaturen. Daarna bespraken we de verschillende vormen (beeldende kunst, theater, muziek, dans, film, architectuur, literatuur en strips) en vroeg ik de groep of zij zelf voorbeelden wist. Op het smartboard keken/luisterden we vervolgens naar de Guernica (Pablo Picasso, 1936), de Dokwerker (Andriessen, 1952), Meneer de president (Boudewijn de Groot, 1963), het interview met John Lennon en Yoko Ono in bed (Hilton Amsterdam, 1969), Jacobse & van Es, de Tegenpartij over Nederland voor de Nederlanders (1981), oprichting LOESJE (1983), bekende politieke cartoons (2010) en tenslotte Claudia de Breij zingt meneer de Minister (DWDD, 2010). Bij alle beelden en fragmenten gaf ik een historische duiding, sommige dingen hadden de kinderen al eens 'ergens gezien'. Dit jaar mag Pussy Riot natuurlijk niet ontbreken. Het tweede deel van de les kreeg de groep een verwerkingsopdracht. Ze mochten zelf een onderwerp en kunstvorm kiezen en presenteerden aan elkaar.

Zoals ik in het begin al schreef, is excellentie lange tijd een besmet begrip geweest. Exemplarisch is de grap van Hans Dorrestijn dat 11 miljoen ouders zich aangemeld hebben voor de onlangs opgerichte *Vereniging van Ouders van Hoogbegaafde Kinderen*. Toch is het goed dat er nu meer aandacht voor is. Het is een verspillig als kinderen niet geprikkeld worden om hun talenten maximaal te benutten. Het is helemaal zonde als kinderen in de problemen komen of zelfs uitvallen, omdat ze niet herkend en begrepen worden. Het is prachtig om (ook) deze kinderen te zien groeien, het is heerlijk om daar aan bij te mogen dragen. Excellente kinderen zijn vaak creatief, oorspronkelijk en humoristisch. Ik hoop dat ik u daar een beetje van heb kunnen overtuigen.

Ga voor meer informatie naar www.yankeezulu.nl. ❖

SIRIUSPROGRAMMA

VOOR STRLENDE STERREN AAN HET FIRMAMENT

ILLUSTRATIE: JENNY KAN

Topstudenten zijn belangrijk voor de Nederlandse economie en het bedrijfsleven. De overheid wil de komende jaren een inhaalslag maken om excellentie te bevorderen. Om de heersende zesjescultuur om te buigen heeft het ministerie van OCW het *Sirius Programma* in het leven geroepen: gelden die gebruikt worden om een aanvullend programma voor de allerbeste en talentvolste bachelorstudenten op universiteiten en hogescholen aan te bieden. **AUTEUR: THEA VUIK**

Het *Sirius Programma* stelt hogescholen en universiteiten in staat de beste studenten uit te dagen om het beste uit zichzelf te halen. Al met al om inzicht te verkrijgen in hoe excellentie het beste bereikt kan worden en welke belemmeringen hiervoor in de huidige situatie bestaan.

Het grootste deel van het budget van het Sirius Programma kwam beschikbaar voor het bachelortraject dat in 2008 van start ging (€ 48,8 miljoen). Het mastertraject met een budget van € 12,2 miljoen startte in het voorjaar van 2010.

Doorgaans kenmerkt dit programma zich door een interdisciplinaire onderwerpskeuze, intensieve (avond)colleges gegeven door topdocenten, kleine groepen, betrokkenheid van studenten, zelfstudie en discussie. Veel nadruk ligt op academisch-wetenschappelijke vaardigheden zoals onderzoeken, het schrijven van essays en het houden van presentaties. Dit laatste vooral op hogescholen. Het aantal studenten dat in aanmerking komt voor zo'n verdiepingsproject, is slechts een klein gedeelte van de totale populatie. Studenten worden voor het programma geselecteerd op basis van behaalde studieresultaten en motivatie. Ze moeten in staat zijn de bachelor vlot te kunnen afronden en nog voldoende energie over te houden voor verdieping. Het komt bovenop de bachelor en het mag ook geen andere dingen vervangen.

Als je het *Outreaching/Honors Program* van *Tilburg University*

legt naast bijvoorbeeld het vergelijkbare *Honours Programme* van *ArtEZ, hogeschool voor de kunsten*, merk je wel degelijk verschil in de aanpak op beide instituten. ArtEZ richt zich op de meer wetenschappelijke benadering van de kunsten, terwijl *Tilburg University* dit als het ware een beetje omdraait: zij richt zich meer op het praktisch omzetten van wetenschappelijke kennis naar de samenleving toe.

HET AANTAL STUDENTEN DAT IN AANMERKING KOMT VOOR ZO'N VERDIEPINGSPROJECT, IS SLECHTS EEN KLEIN GEDEELTE VAN DE TOTALE POPULATIE. "

Philip Eijlander, rector magnificus van *Tilburg University* verduidelijkt: 'We hebben hier in Tilburg wel meer van dit soort programma's 'on top of' het reguliere programma, maar daarbij gaan de studenten eigenlijk vooral met hun eigen discipline verder of ze proberen zich als het ware in verschillende disciplines te verbreden. *Outreaching* heeft het specifieke kenmerk dat die studenten zeggen: ik wil vooral in de dingen die ik extra doe, verbinding leggen naar de samenleving. Daar is het programma op gericht.'

'Ook de vormgeving van de opleiding is anders,' vervolgt Eijlander, 'studenten moeten stage doen, ze hebben een onderzoekslab, het gaat over ondernemerschap. Het is gericht op vaardigheden, persoonlijke ontwikkeling en dingen die direct verband houden met wat er in de samenleving gebeurt en wat voor vragen er vanuit de samenleving komen. Dit zijn echt de meest actieve studenten die ik ken. Ze moeten zelf hun programma maken en met ideeën komen. Ze organiseren ook veel dingen, zoals een internationaal symposium. Ze zijn veel zelf aan het werk; ze maken zelf dingen.'

Misha van Beek heeft naast zijn twee studies Econometrie en International Business Administration aan *Tilburg University* twee *Honors*-programma's gevolgd. De laatste hiervan was *Outreaching*. Hij is ervan overtuigd dat hij dankzij dit programma bijvoorbeeld op het idee is gekomen om een jaar lang in Londen te gaan studeren. 'Het geheel voelt als een soort speeltuin. Je krijgt de juiste dingen aangereikt om je als persoon te ontwikkelen. Dat zijn bijvoorbeeld de communicatie en leiderschapstrainingen. Daarnaast spoort iedereen elkaar enorm aan om dingen te ondernemen. Voor mij was het dus niet alleen een aanpassing in wat ik kan, maar ook in wat ik wil. Het heeft het me niet alleen meer laten weten en kunnen, maar ook hoger laten mikken.'

Dat de focus binnen het *Sirius Programma* ligt op de individuele ambities en instellingsbrede visie van de instellingen en

de haalbaarheid van prestaties die zij willen neerzetten, is wel duidelijk. Maar in hoeverre staat de leerfunctie van het programma als geheel centraal? Eijlander vindt dat als de dingen die binnen *Outreaching* ontwikkeld worden, succesvol zijn - zoals vernieuwing van onderwijs - dat die dan breder ingevoerd moeten worden.

'Ook in het reguliere onderwijs zou je meer naar excellentie moeten streven. Je moet proberen met deze voorlopers dingen te doen waarmee je het totale niveau van je onderwijs als het ware omhoog trekt. Dat is ook de achterliggende gedachte van die excellentie programma's: een speeltuin zijn voor het regulier onderwijs vanuit het idee dat je daar ruimte hebt om te experimenteren en dat vervolgens later in de volle breedte kunt inzetten.' ❖

INFORMATIE

- www.siriusprogramma.nl: over excellentie in het hoger onderwijs
- www.artez.nl/Opleidingen/Theoretische_verdieping > over het honours Program binnen ArtEZ
- www.tilburguniversity.edu/nl/studenten/verbreding/outreaching: over het Outreaching/honors program op Tilburg University

Annemieke Vroonhof

Otto van Dijk

NIVEAUVERSCHILLEN Excellentie

DRIE MUZIEKDOCENTEN AAN HET WOORD

Als muziekdocent op een middelbare school geef je in de onderbouw les aan klassen van gemiddeld 25 leerlingen. Klassen worden ingedeeld op niveau (VMBO, HAVO, VWO), maar dat zegt niets over de vaardigheden van leerlingen voor wat betreft het spelen van een muziekinstrument. Dat loopt in een klas vaak enorm uiteen en als docent is het jouw taak om daarmee om te gaan en elke leerling op zijn eigen niveau te 'bedienen'. **AUTEUR: ERIK BOGERS**

Aan de hand van drie stellingen vroeg ik drie muziekdocenten, werkzaam op verschillende type scholen, te reageren en iets te vertellen over hun ervaringen in de dagelijkse muzieklespraktijk.

STELLING 1

Het niveau van de muziekles moet worden afgestemd op de leerling die het minst gevorderd is.

Annemieke: 'Het omgaan met niveauverschillen maakt lesgeven soms een grote uitdaging. Ik vind het belangrijk dat het basisoniveau wel is gebaseerd op de beginnening, maar dat het daar niet bij blijft. Aan het begin van de brugklas beginnen we met noten lezen, dat is voor veel leerlingen al een uitdaging. Leerlingen die al muziekles hebben gevolgd zijn trots dat ze het al kunnen en helpen in de les. We hebben in de onderbouw een uitdagend niveau dat wel helemaal aan het begin is begonnen. We vragen veel van leerlingen. We zien in de bovenbouw dat er veel leerlingen muziek kiezen, ook de leerlingen die blanco binnenkwamen.'

Otto: 'De niveaus lopen daarvoor te ver uiteen. Heeft de een enkel als jong kind een half jaar blokfluitles gevolgd, speelt de ander op een nationaal concours op voortreffelijke wijze een etude van Chopin. Met het richten van je muziekpraktijk naar één leerling, ongeacht niveau, breng je je vak en jezelf naar de afgrond. Het sleutelwoord om iedere leerling te laten excelleren is differentiatie. Als muziekdocent kijk je naar alle niveaus in je klas en vanuit deze complexe beginsituatie stel je *Rubrics* (Analytische beoordelingsschaal voor vaardigheden) samen.

Zodoende zijn de beoordelingscriteria en de minimale eisen helder en kan de leerling zich focussen op zijn zelf vastgesteld doel.'

Ravèl: 'Leerlingen zijn leergierig als het gaat om muziek en willen graag beter worden. Als ze een medeleerling zien die al wat meer kan, dan hebben ze daar bewondering voor en willen ze dat graag zelf ook kunnen. Het niveau afstemmen op de minst muzikale leerling betekent dat de betere leerlingen verveeld raken en kost het je als muziekdocent veel energie om ze bezig te houden. Je moet zorgen voor een uitdagend lesniveau, dat net iets boven hun niveau ligt, daardoor blijven ze gemotiveerd en gestimuleerd.'

STELLING 2

De oplossing voor het omgaan met niveauverschillen binnen een klas is om de leerlingen een moeilijker partij te geven of door ze hun medeleerlingen te laten helpen.

Annemieke: 'Hiervoor zijn meerdere oplossingen. Het kan voor leerlingen erg leerzaam zijn medeleerlingen te helpen en uiteraard kunnen ze een moeilijker stuk spelen, maar er ligt ook uitdaging in de wisseling van opdrachten. Een meisje dat piano speelt, heeft misschien veel problemen met de gitaaropdracht en de gitaar spelende jongen heeft misschien moeite met zingen. Zo worden niveauverschillen op een heel natuurlijke manier opgelost.'

Otto: 'Dé oplossing? Vele wegen leiden naar Rome. Het ondersteunen van medeleerlingen zorgt voor een nieuwe

dimensie in het leerproces en in het spelen van uitgebreidere partijen kan uitdaging worden gevonden. Een zeer succesvolle strategie bij kleinere groepen is coöperatief leren. Door de zuilen hiervan (wederzijdse afhankelijkheid, individuele verantwoordelijkheid, samenwerkingsvaardigheid, interactie en procesevaluatie) excelleren leerlingen in hun groep. Alles stellen we in het werk om de verhouding tussen uitdaging en muzikale vaardigheid in de les te optimaliseren.'

Ravèl: 'Deze oplossingen vragen voor een docent wel veel flexibiliteit binnen de les en meer voorbereiding. Je moet verschillende niveaus uitleggen en aanbieden. Als leerlingen jouw systeem hiervoor begrijpen, kunnen leerlingen zelfstandiger werken. Het helpen van elkaar gaat op het VMBO niet altijd goed. Sommigen zijn ongeduldig en zijn vooral zelf aan het spelen. Ze laten niet naspelen.'

STELLING 3

De belangrijkste taak van een muziekdocent is om leerlingen te enthousiasmeren voor het vak door middel van veel praktijk. Talentvolle leerlingen krijgen hierdoor de ruimte om hun talent te ontdekken en te excelleren.

Annemieke: 'Ik vind het leuk als er zo'n leerling in de klas zit, iemand die de muziek echt ontdekt in de les. Helaas zijn het er niet veel, omdat ze van huis uit al veel meekrijgen. Ik besteed veel tijd aan musiceren, maar ook aan de theorie. Dat vinden leerlingen ook leuk om onder de knie te krijgen: het is een puzzel waar ze graag de oplossing van vinden.'

Otto: 'Zonder enthousiasme bestaat ons vak niet. Ik merk dat het gros van mijn leerling reeds bekend is met muziek maken, doordat ze privéles genieten of in een jazzband, popband of orkest spelen. In een klas musiceren is vaak nieuw voor ze. Dat komt vooral door de verscheidenheid aan interesses, talent en ervaring. Maar wat nieuw is, is spannend en avontuurlijk. De taak van een muziekdocent is om de(ze) oneindige energie om te zetten naar muzikale doelen. Als de klas dan in een flow raakt, is de bel een hinderlijke onderbreking.'

Ravèl: 'Theorie is een ondersteuning van de praktijk en is geen doel op zich. BL-leerlingen volgen maar één jaar muziek en zullen daarna waarschijnlijk nooit meer iets met muziek doen. Ik hoop dat ze met plezier op de muzieklessen terugkijken en dat ze beseffen dat ze bijvoorbeeld een ritme kunnen mee drummen als ze naar de radio luisteren. Ik merk wel dat leerlingen theorie prettig vinden, dat zijn ze bij andere vakken ook gewend. Zolang dat maar wel weer in een speelsele resultaat.' ❖

Even voorstellen:

Annemieke Vroonhof is muziekdocent en cultuurcoördinator op het *Eerste Christelijk Lyceum* te Haarlem, een school voor HAVO/VWO die sinds vorig jaar CultuurProfielSchool is geworden. Op deze school is kunst(muziek) een veelgekozen examenvak.

Otto van Dijk is een van de vier muziekdocenten op het *Stedelijk Gymnasium Leiden*, het oudste gymnasium van Nederland. Verdeeld over twee locaties volgen 1000 onderbouwleerlingen en 150 bovenbouwleerlingen het vak muziek.

Ravèl van Ophem werkt als muziekdocent op het *Trinitas College* in Heerhugowaard, op de locatie waar zij werkt (Johannes Bosco) worden de niveaus VMBO-TL (theoretische leerweg) en VMBO-BL (beroepsgerichte leerweg) aangeboden. In de theoretische leerweg is muziek een examenvak.

Leden van de *Digitale School* krijgen punten. Aan het aantal punten van een docent kunt u zien hoe actief deze docent is (geweest) bij de gemeenschappen van de Digitale School.

U krijgt punten door leermiddelen in te sturen bij de leermiddelendatabase. Het aantal punten dat u krijgt, hangt af van:

- hoeveel leermiddelen u hebt ingestuurd;
- hoeveel docenten uw leermiddelen hebben bekeken en gedownload;
- hoeveel sterren uw collega's uw leermiddelen hebben gegeven.

Let op: de Digitale School kijkt alleen naar de leermiddelen die u de afgelopen twee jaar hebt ingestuurd. Nieuwe leermiddelen tellen zwaarder dan oudere leermiddelen. Uw puntenaantal kan dus ook weer afnemen als u lange tijd niets hebt ingestuurd.

Afhankelijk van het aantal punten krijgt u een aantal kroontjes. Als u de afgelopen tijd een leermiddel hebt ingestuurd, krijgt u in ieder geval één kroontje, maar voor extra kroontjes moet u steeds meer punten verzamelen:

- 1 punt: 1 kroontje
- 100 punten: 2 kroontjes
- 300 punten: 3 kroontjes
- 600 punten: 4 kroontjes
- 1000 punten: 5 kroontjes.

Er is bij de kunstvakken een docent met 1007 punten en maar liefst 5 kroontjes. Zijn naam is John Dalessi en hij heeft in de database materiaal geplaatst van brugklas t/m 6-VWO en voor de vakken CKV, beeldonderwijs en KUA. Zijn materiaal heeft vaak een relatie met een methode, zoals *Arti* of *De Bespiegeling*. Docenten beoordelen zijn werk met veel sterren. Dat betekent dat zijn lesmateriaal erg bruikbaar wordt gevonden.

Al zijn materiaal is gemakkelijk te vinden door de database te laten zoeken op zijn naam: *dalessi*.

De url van de database luidt: **<http://leermiddel.digischool.nl/vo>**. Hij is ook te vinden met eigen werk: **www.johndalessi.com**.

Harry

WHAT ABOUT jazz?

Jazz muziek. Ik weet niet eens meer precies wanneer het mij te pakken kreeg, maar wat ik wel weet, is dat ik nu niet meer zonder kan. Ik hou van jazz, van improvisatie, telkens weer anders, van de timing, van het samenspel, van de relaxte mensen en zo kan ik nog wel even doorgaan. Ik besloot mijn bachelor onderzoek van de studie opleiding Docent Muziek te wijden aan jazz. Aangezien ik veel waarde hecht aan deze muziek, zou ik leerlingen er graag op een goede manier mee laten kennismaken. **AUTEUR: JOSÉ KONINGS**

Ik heb ervoor gekozen een lijst met de belangrijkste jazzcomposities samen te stellen met het doel leerlingen een zo compleet mogelijk beeld van jazz te geven. Zo'n lijst wordt ook wel een canon genoemd. Uiteindelijk resulteerde dit in de volgende hoofdvraag: Hoe ziet een educatieve canon van de jazzmuziek, bruikbaar bij het eindexamenvak muziek in het voortgezet onderwijs, eruit? En hoe kom je tot zo'n canon?

Een canon is een lijst met verschillende vensters die allemaal met een specifiek onderwerp te maken hebben. Zo'n venster kan een creatie, gebeurtenis of belangrijk persoon zijn. Sinds een aantal jaren is het samenstellen van een canon erg populair. De *Commissie van Oostrom* presenteerde in 2006 een historische en culturele canon en binnen korte tijd zijn er buiten de cultuursector ook verschillende canons uitgebracht. Maar canonisering leidt ook tot veel discussie. Zo komt onder andere naar voren dat tegenstanders een canon conservatief, star, elitair en onvolledig vinden. Het wordt bezwaarlijk gevonden dat meesterwerken op een voetstuk worden geplaatst. Voorstanders benadrukken dat een canon een overzichtelijk beeld van een bepaald onderwerp geeft. Al sinds mensenheugenis wordt er naar de voorgeschiedenis gekeken om vernieuwing inzichtelijk te maken. Elke tijd heeft zijn eigen meesters, maar een canon blijft zich vernieuwen en elk venster kan de sleutel vormen naar gelijkgestemde onderwerpen.

Om een goede canon te ontwikkelen zijn deskundigen nodig die veel weten van het desbetreffende gebied, in dit geval jazzmuziek en onderwijs. De gehanteerde criteria behoren zorgvuldig gekozen te zijn. Ik heb na onderzoek van literatuur besloten om de volgende criteria te hanteren:

- 1 Historische spreiding;
- 2 De meeste jazzstijlen komen aan bod;
- 3 De belangrijkste artiesten komen erin voor;
- 4 De kwaliteit van de compositie is goed;
- 5 De compositie of artiest heeft een belangrijke invloed, is typerend voor een bepaalde periode of bekend bij velen.

Na gesprekken met jazzkenners ben ik tot de eerste versie van mijn canon gekomen. De waarde van een canon zal uiteindelijk bepaald worden door de gebruiker van de canon, in het geval van een educatieve canon in eerste instantie de docent. Daarom heb ik mijn lijst laten becommentariëren door vier docenten. Ik heb hen tevens geïnterviewd over de toepasbaarheid van mijn canon in het onderwijs en samenvattend kwam daar het volgende uit: mijn canon wordt over het algemeen als bruikbaar beoordeeld, maar geen van de docenten geeft aan enkel deze lijst te willen gebruiken. Ze willen ook blijven vasthouden aan

de fragmenten waar ze al mee werken. Echt een grote behoefte aan een jazzcanon is er dus niet, maar de docenten stellen mijn canon wel erg op prijs en zeggen de lijst zeker als richtlijn te willen gebruiken. Het lijkt erop dat de canon niet als fundament gezien moet worden, maar meer als een extra handreiking en naslagwerk. En dit is ook wat voorstanders van de canon, zoals ik, benadrukken: er kunnen door de gebruiker zelf keuzes gemaakt worden en ieder kan op eigen wijze door de vensters kijken.

Naar aanleiding van de interviews en analyse van muziekmethodes heb ik mijn canon nog enigszins aangepast. Een van die aanpassingen was het toevoegen van speel- en zangsuggesties voor in de klas. Resultaat: een canon die gericht is op luisteren én op de praktijk. ❖

José Konings heeft net haar bachelor Education in Music behaald aan de HKU. Het volledige bacheloronderzoek, inclusief de uitgebreide versie van de canon, is te verkrijgen via jose_konings@hotmail.com.

INFORMATIE

JAZZCANON

The Original Dixieland Jazz Band - Tiger Rag (1918)
Louis Armstrong (and his hot seven) - Potato head blues (1927)
Duke Ellington Orchestra - Take the A Train (1941)
Count Basie Orchestra and Ella Fitzgerald - Shiny Stockings (1963)
Coleman Hawkins - Body and Soul (1939)
Lester Young en Billie Holiday - He's funny that way (1937)
Charlie Parker - Ornithology (1946)
Gillespie - Salt Peanuts (1947)
Thelonious Monk - Round midnight (1944)
Miles Davis - Venus de Milo (1957)
The jazz messengers - Dat there (1960)
John Coltrane - Giant Steps (1959)
Charles Mingus - Fables of Faubus (1959)
Ornette Coleman - Album Free Jazz (1960)
Pat Metheny - Bright Sized life (1976)
Chick Corea - Spain (1971)
Bobby McFerrin - Thinking about your body (1988)
Vocal group Take 6 - Come on (2006)
Jamie Cullum - Get your way (2005)

ZANGUITBREIDING

Duke Ellington - It don't mean a thing
Antonio Carlos Jobim - The girl from Ipenima

SPEELUITBREIDING

Dave Brubeck - Take 5
Kenny Garrett - Sing a song of song

@WEB

CKV GESCHRAPT IN HAVO EN VWO?

AUTEUR: THEA VUIK

Er gebeuren op z'n minst eigenaardige dingen rond de kunstvakken. Zojuist met verbazing het bericht gelezen dat CKV afgeschaft gaat worden in de bovenbouw van HAVO en VWO. Vorig jaar kwam ik er bij toeval achter dat de minimumtabel voor de kunstvakken niet meer bestaat. En het was toch nog niet zo lang geleden dat de Cultuurkaart dreigde te verdwijnen?

Uiteindelijk lijkt het wel op dat de Cultuurkaart is verdwenen, want we mogen de kaart kopen. En vervolgens moeten we nu zelf het geld dat er voorheen op gestort werd, uit de begroting van de school zien te halen. Mijn school stond in ieder geval niet te juichen, toen ik ze de precieze details van de doorstart van de Cultuurkaart onthulde. Iedereen moet bezuinigen. Daar denkt mijn baas heus niet anders over. Dus is dit schooljaar ons cultuurbudget vervolgens tot een minimum geslonken.

Dat is niet het enige. Vorig jaar zijn op mijn school het aantal uren tekenen, handvaardigheid en muziek door de invoering van het vak *kunst en cultuur* afgeroomd. Ik dacht er aan om de minimumtabel eens tevoorschijn te halen. Was dat voor mij een flinke tegenvaller toen deze minimumtabel niet meer bleek te bestaan! Waarom ze die minimumtabel niet meer hanteren? Blijkbaar om de scholen meer vrijheid te geven wat betreft de invulling van de lessentabel. Allemaal prima, maar moet dat per se ten koste gaan van de kunstvakken? Het heeft er alle schijn van, want de beschermende status van de kunstvakken is daarmee ook verdwenen. En waarom heeft lichamelijke opvoeding die status nog wel weten te behouden?

Terug naar vandaag: de nieuwe actie om CKV op HAVO en VWO te schrappen. Daar zit volgens de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen een onderliggende reden achter: een culturele impuls aan het onderwijs geven??? Het lijkt sterk op een eufemisme voor een langzame dood van het vak. Nu geldt dit voor HAVO en VWO. Straks wellicht ook voor VMBO? Eigenlijk staan we nergens meer van te kijken!

Joop Daalmeijer heeft het in Kunstzone 10-2012 (zie de pagina's 22, 23 en 24) nog over de hype om taal en rekenen - en natuurlijk is dat belangrijk en moet je dat niet afschrijven - maar er is volgens hem meer dan dat. Veel vaardigheden kunnen we dankzij kunstvakken aanleren en het zijn niet de minsten of geringsten die daarvan overtuigd zijn. Wetenschapsjournalist Mark Mieras

"ALLEMAAL PRIMA, MAAR MOET DAT PER SE TEN KOSTE GAAN VAN DE KUNSTVAKKEN?"

verwoordde het in Kunstzone 2/3-2012, pagina's 14 en 15) zo: 'Creativiteit en spel liggen niet in de eindtermen verankerd, maar zijn wel van doorslaggevend belang voor het functioneren van de leerlingen van nu in de komende jaren van hun carrière. Flexibel blijven is ontzettend belangrijk in een samenleving waarin de verandering zo snel gaat als de onze'.

Ik weet eerlijk gezegd niet meer zo goed wat ik ervan moet denken. Het lijkt er op dat de minister het ook niet meer zo helder op haar netvlies heeft staan. Wat we nu kunnen doen, is heel stellig protest aantekenen. Daar is een site voor opgezet: www.internetconsultatie.nl/bovenbouwhavovwo. Laten we dat zeker en masse gaan doen om een verdere teloorgang van het kunstonderwijs een halt toe te roepen. Reageren kan nog tot 29 november 2012.

U kunt ook reageren op het Forum CKV: www.digischool.nl/phpBB2/viewforum.php?f=22.

Ik vergeet nog bijna Barend van Heusden te citeren die keihard stelt (Kunstzone 4-2009, pagina's 11 t/m 14) dat er geen samenleving zonder cultuur kan bestaan. Cultuur is zelfbewustzijn. Dat is zijn uitgangspunt, anders hebben we met dieren te maken. Vandaar misschien dat een redactielid verzuchtte: 'In wat voor land leef ik eigenlijktussen de barbaren?' ❖

LEERLINGEN PASSEN NIET ALLEMAAL IN HETZELFDE BED

LEERSTIJLEN,
onbekend of onbemind?

De Griekse herbergier Procrustes nodigde langstreckende reizigers uit om bij hem in de herberg te overnachten. Als de reiziger eenmaal lag te slapen ging Procrustes kijken of deze wel precies in het bed paste. Was de reiziger te kort, dan rekte hij de reiziger uit, was de reiziger te lang, dan hakte hij de uitstekende delen af. **AUTEUR: MELANIE AALDERS**

In het verhaal over Procrustes moet iedereen binnen hetzelfde bed passen. Voor leerlingen zou dit betekenen dat elke leerling in hetzelfde onderwijssysteem moet kunnen functioneren. Dat is makkelijk gezegd, maar we weten inmiddels dat niet iedereen in hetzelfde bed past. Om leerlingen toch binnen eenzelfde onderwijssysteem te laten functioneren zijn er al verschillende oplossingen bedacht. Zo heb je de begrippen *leerstijlen* en *meervoudige intelligentie*. Binnen het onderwijs zie je beide theorieën regelmatig opduiken. Cultuuronderwijs, authentiek leren, cultuurgebaseerd onderwijs en *Dalton*-onderwijs, allemaal onderwijsvormen waarbij men onder andere belang hecht aan het leerproces van de individuele leerling. Dat leerproces wordt bijvoorbeeld benaderd vanuit de leerstijltheorie van David Kolb.

LEERSTIJLEN

In de muzieklessen die ik geef binnen het voortgezet onderwijs, vind ik het interessant om de leerstijltheorie van Kolb te betrekken in mijn lessen. Op die manier probeer ik te voorkomen dat sommige leerlingen afdwalen doordat hun leerstijl minder aan bod komt. Ik werk echter ook met een muziekmethode en ik vroeg me af in hoeverre muziekmethoden de kennis over leerstijlen eigenlijk toepassen. Doordat ik in de eindfase van mijn studie *Docent Muziek* aan de HKU een scriptie moest schrijven, leek mij dit een prima gelegenheid om hier onderzoek naar te doen. Daaruit ontstond de volgende vraag: Houden bestaande muziekmethoden voor het voortgezet onderwijs (onderbouw HAVO/VWO) rekening met de leerstijlen van leerlingen bij het inrichten van hun methode?

Wat wordt er eigenlijk verstaan onder leerstijlen? *Wikipedia* geeft als definitie: ‘Leerstijl is een begrip uit de cognitieve psychologie en didactiek. Het is een beschrijving van attitudes en gedragingen die bepalen wat iemands voorkeurmanier van leren is.’ Er zijn inmiddels honderden leerstijltheorieën ontwikkeld, de ene meer wetenschappelijk onderbouwd dan de ander. Vanuit het Learning and Skills Research Centre (Groot Brittan-nië) is een onderzoek gedaan naar leerstijlen. Zij hebben de dertien meest gebruikte leerstijlmodellen kritisch onderzocht en beschreven in hun onderzoeksrapport *Learning styles and pedagogy in post-16 learning. A systematic and critical review*

(2004). In dit rapport geven zij uitleg over de modellen en maken een vergelijking op basis van verschillende criteria.

In het onderzoek werd de leerstijltheorie van Jan Vermunt positief beoordeeld. Deze kwam op een tweede plaats. Uit een onderzoek dat hij in 1992 uitvoerde bleek dat de leeractiviteiten die uitgevoerd moeten worden en de studie-opvattingen en -motieven van studenten zodanig met elkaar samenhangen dat van vier leerstijlen kan worden gesproken. Dit zijn de *betekenis-gerichte*, *reproductiegerichte*, *toepassingsgerichte* en *ongerichte* leerstijl. Voor iedere leerstijl beschrijft hij met welke motieven een student leert en hoe het leergedrag van de student eruit ziet. De leerstijlen van Vermunt zijn sterk afhankelijk van de intrinsieke motivatie van de student. Ook de context waarin geleerd wordt en de inbreng van de docent zijn sterk van invloed op de leerstijl van een student. De leerstijl is dus zeer ontwikkelbaar en kan per onderwerp of situatie verschillen.

De leerstijltheorie van Kolb hoort wat betreft de Britse onderzoeksresultaten bij de middenmoot. Toch heb ik voor mijn eigen onderzoek gekozen voor Kolb, omdat zijn theorie het meest toegepast wordt binnen de Nederlandse onderwijssystemen. Kolb benoemt in zijn theorie vier leerstijlen, namelijk de *doener*, *bezinner/dromer*, *denker* en *beslisser*. Voor elk van deze vier leerstijlen heeft Kolb een beschrijving gemaakt van de manier van leren. Hij zet zijn leerstijlen in een leercyclus die doorlopen moet worden voor de beste leerprestaties.

Carla Plas geeft in haar boek *Gemotiveerd leren* aan dat er ook een combinatie gemaakt kan worden tussen de leerstijlen van Kolb en Vermunt. Er hoeft volgens Plas geen keuze gemaakt te worden, de theorieën vullen elkaar juist aan. In mijn onderzoek heb ik wel beide leerstijltheorieën gebruikt, maar het combineren van de twee theorieën werd te uitgebreid voor mijn onderzoek. Het gegeven vind ik echter wel interessant.

MUZIEKMETHODEN

In mijn onderzoek heb ik naar drie verschillende methoden gekeken: *Intro* (VMBO-TL/HAVO/VWO), *Muziek op maat* (HAVO/VWO) en *Podium* (VMBO-TL/HAVO/VWO). Van alle methoden heb ik vooral gekeken naar het boek voor de brugklas.

Naar aanleiding van de begeleidingsstijlen die Carla Plas in haar boek verbindt met de leerstijlen van Vermunt heb ik de drie verschillende methoden getest. Ook heb ik de methoden onderzocht op het gebruik van didactische werkvormen en opdrachten die passen bij de verschillende leerstijlen van Kolb. Deze werkvormen en opdrachten worden genoemd in *Nieuw geluid* van Roeland Vrolijk, de muziekmethode voor de PABO. In de schema’s staan de verschillende begeleidingsstijlen en didactische werkvormen en opdrachten die passen bij de verschillende leerstijlen.

De methoden geven mij, na mijn onderzoek, de indruk dat er een combinatie is gemaakt tussen de verschillende leerstijltheorieën. In de diverse vraagstellingen lijkt men rekening te houden met de verschillende leerstijlen. Het kan echter ook zijn dat men gelet heeft op de nodige afwisseling in de vraagstellingen zonder zich daarbij bewust te zijn van het aanspreken van een bepaalde leerstijl. Ondanks de afwisseling in vraagstelling zie ik vooral een externe sturing en directieve begeleidingsstijl (Vermunt). De leerling wordt over het algemeen vrij precies door de opdrachten heen geloodst. Bij de meeste vragen staat relatief veel instructie.

Bij de methoden komen opdrachten die passen bij de denker (Kolb) het minst aan bod. *Muziek op maat* varieert het meest in het type opdrachten, *Intro* komt daarbij als tweede en *Podium*

hanteert veelal dezelfde opdrachten. Binnen *Intro* komt hetzelfde soort opdrachten per paragraaf vaak terug, *Muziek op maat* wisselt dat meer af. Bij deze laatste methode zorgen de afwisselende werkvormen ervoor dat er door de hoofdstukken heen meer leerstijlen aangesproken worden. Als je de diverse leerstijlen van de leerlingen wil aanspreken, zonder veel kennis te hebben van de leerstijltheorieën, dan is een methode die zelf veel leerstijlen aanspreekt praktisch in gebruik. *Muziek op maat* voldoet hier volgens mijn onderzoek het beste aan.

Gezien de vele nieuwe onderwijsvormen die er zijn, lijkt er wel behoefte aan toepassing van de leerstijltheorieën. De kennis is er, de tijd om de kennis toe te passen wellicht niet altijd. Maar zou het uiteindelijk geen tijd schelen als docenten en methoden meer zouden inspringen op de verschillende leerstijlen? Er zouden meer leerlingen binnen het bestaande onderwijssysteem passen als de methodes aangepast worden. Wellicht zouden leerlingen daardoor meer gemotiveerd zijn voor de lessen die gegeven worden. Volgens mij de moeite van het proberen waard. De kennis is er, nu de toepassing nog! ❖

Melanie Aalders is muziekdocent in het voortgezet onderwijs en docent musical en koren bij een kunsteducatie-instelling. Ze studeerde Docent Muziek en zang aan het Conservatorium in Utrecht. www.melanieaalders.nl.

Leerstijl	Gebruik van			Didactische werkvormen			Gebruik van			soort opdrachten
	Intro	Muziek op maat	Podium				Intro	Muziek op maat	Podium	
Doener	✓			Uitvoeren van plannen			✓		✓	Spel
	✓	✓	✓	Dingen maken						Interview afnemen
				Interviews afnemen	✓		✓		✓	Praktijkopdracht
	✓	✓	✓	Samenwerken en spelen	✓		✓	✓	✓	Media
Bezinner	✓	✓	✓	Groepsgesprekken			✓		✓	Collage maken
				Verdiepen in verhalen				✓	✓	Reflecteren
		✓		Interesse in culturen						Groepsgesprek voeren
		✓	✓	Collage maken	✓		✓	✓	✓	Gedachten en gevoelens verwoorden
	✓	✓	✓	Reflecteren op aangeboden materiaal						
Denker				Gedachten en gevoelens verwoorden						
	✓	✓	✓	Vragen stellen						Vragen stellen
				Achtergrondinformatie						Debatteren
				Samenvatting maken	✓		✓		✓	Achtergrondinformatie (verdieping)
	✓	✓	✓	Debatteren						
Beslisser				Verschijnselen ordenen en integreren						
	✓	✓	✓	Uitproberen van methoden						Methoden uitproberen
	✓	✓	✓	Presenteren en demonstreren	✓		✓		✓	Presentatie
				Uitvoeren van gestructureerde opdrachten	✓		✓		✓	Ontwerpen
	✓	✓		Houdt van praktijk en improviseren	✓		✓		✓	Gestructureerde opdrachten
	✓	✓	✓	Keuzes maken en knopen doorhakken						

Onderzoeksresultaten bij de leerstijlen van Kolb.

Leerstijl	Methode	Begeleiding								
Ongericht	Intro	✓	Externe sturing	✓	Directieve instructie	✓	Kleine, duidelijke leeropdrachten	✓	Behoeft aan beloning, succesmomenten inpassen	Op een positieve manier evalueren van minder goede ervaringen
	Muziek op maat	✓		✓		✓		✓		
	Podium	✓		✓		✓		✓		
Reproductiegericht	Intro	✓	Overtuigende instructie en bevestiging		Accepteren gevoel onzekerheid en twijfel	✓	Kleine, duidelijke leeropdrachten		Behoeft aan bevestiging	
	Muziek op maat	✓				✓				
	Podium	✓				✓				
Toepassingsgericht	Intro		Externe, participerende sturing, zodat de leerling kan leren vertrouwen op eigen waarneming		Accepteren gevoel onzekerheid en twijfel	✓	Opdrachten waarbij actief met de leerstof aan de gang gegaan wordt	✓	Leren vertrouwen op zijn eigen denken	Verhelderen problemen en situatie waarin deze ontstaan zijn
	Muziek op maat					✓		✓		
	Podium					✓				
Betekenisgericht	Intro	✓	Leeromgeving waarin interesse geprikkeld wordt		Weinig behoefte aan sturing, begeleiding leerproces leerling loslaten		Ruime opdrachten		Bij vragen van leerling geen direct antwoord geven, maar handvatten geven zodat de leerling het antwoord zelf kan ontdekken	
	Muziek op maat	✓				✓				
	Podium	✓				✓				

Onderzoeksresultaten bij de leerstijlen van Vermunt.

DIT IS HET ZESDE ARTIKEL IN DE SERIE **PERFORMANCE-OPLEIDINGEN ONDER DE LOEP**

FOTO'S: FRANK SANDERS ACADEMIE

PERFORMANCE-OPLEIDINGEN ONDER DE LOEP

FRANK SANDERS ACADEMIE

De *Frank Sanders Academie* bestaat al een aantal jaren. Reden genoeg dus om een kijkje te gaan nemen bij de eindvoorstelling van de eerstejaars studenten van deze MBO voor musical in Amsterdam. **AUTEUR: PAUL ROOYACKERS**

De voorstelling *We zijn er geweest*, in de regie van Michiel Varga, is een snoepje van een voorstelling om te zien en te beleven. Bijna dertig eerstejaars studenten laten in het *Van Ostadetheater* in Amsterdam zien dat de nieuwe lichting veelbelovend mag worden genoemd. Wat een frisse types bevolken het toneel gedurende zo'n twee uur op een dag dat het in het kleine theatertje bloedheet is! En twee uur lang blijven ze ook nog fris en overtuigend spelen, terwijl hun thema het einde van de wereld is. Studente Sanne Franssen: 'We hebben de voorstelling zelf gemaakt (teksten, hertalingen, zelfgeschreven scènes, zelfgekozen thema). Onze regisseur heeft het stuk in elkaar gezet met mooie en snelle overgangen. We hebben er acht weken over gedaan om de voorstelling in elkaar te zetten.'

Acht weken is niet lang voor een voorstelling die het publiek volledig overrompelt en meeneemt langs allerlei doemscenario's over het einde van de wereld. De studenten zijn aan de slag gegaan met vragen als: Wat zou je doen als de wereld vergaat? Stel, je hebt nog een paar uur... Wat zou je willen voordat je doodgaat? Een uur gratis shoppen?

Een hap van een paddokrokot nemen? Tijdens de voorstelling blijken heel veel van dit soort uitgangspunten langs te komen. Niet op een saaie manier, maar met veel verve op het toneel gezet en zonder dat men in de zaal er depressief van kan raken. Deze eerstejaars zijn ook niet specifiek te omschrijven als MBO'ers. Ze zingen, dansen en acteren zoals een HBO-musicalstudent behoort te doen. Het zijn studenten waarvan je mag verwachten dat ze over een paar jaar terug te vinden zijn in de gelederen van een van de musicalgroepen die Nederland bespelen.

OPLEIDING

Volgens studente Sanne Franssen krijgen ze in het eerste jaar, naast de reguliere lessen spel, de volgende vakken: 'We hebben heel veel soorten dans (jazz, klassiek, musicaldans, musical zang en dans, core kinetics, tai chi), en spel/zanglessen (poëzie, muzikale zangvoordracht, tekst en handeling, zangtechniek).' In de opleidingsinformatie staat dat de academie het te leren vak omschrijft als *musicaltheater*. Dat is een mooie benaming; op Codarts in Rotterdam, een HBO-opleiding, noemt men deze vergelijkbare variant *muziektheater*. In de praktijk kom je natuurlijk van beide opleidingen

afgestudeerde studenten tegen. Gek genoeg is bijna niet te merken wie van welke academie komt. Frank Sanders, destijds partner van Jos Brink en musicalster met ongelooflijk veel ervaring, richtte in 1998 zijn eigen school op die hij later zou onderbrengen bij het

PERSOONLIJKE AANDACHT IS EEN STRINGENT MIDDEL OM DE STUDENT NOG VERDER AAN TE PAKKEN EN TE HELPEN IN ZIJN TOCHT NAAR EEUWIGE ROEM OP HET TONEEL.

ROC in Amsterdam. Musical is acteren, zingen en dansen. Bij de *Frank Sanders Academie* krijgen alledrie componenten evenveel aandacht. Basis van de opleiding is natuurlijk drama als vak. Zoals de academie aangeeft: Het dramatisch besef en het theatrale gevoel vormen samen het fundament. Er zijn zelfs vakken

waarop deze opleiding een eigen patent heeft: *bewegings- en theatercompositie* en *musicalimprovisatie* zijn vakken die exclusief op deze school ontwikkeld zijn voor de scholing van de studenten.

HET EERSTE CURSUSJAAR EN VERDER...

Natuurlijk worden er in het eerste jaar technische vaardigheden aangereikt, zodat de student de basis voor een musicalartiest kan verwerven. Men onderzoekt de mogelijkheden van iedere student: wat is haalbaar met deze student, welke prognose kun je stellen? Bij de huidige eerstejaars is het helder dat geen enkele student verkeerd ingeschat is. Iedereen heeft de basis onder de knie en iedereen laat zien dat de auditie, een jaar geleden, terecht positief was. De basis wordt gelegd door elementaire spellessen, algemene zanglessen, spraaklessen, vakken als repertoirekennis van de musical(geschiedenis), algemene muziekleer (notenschrift leren!) en vanzelfsprekend allerlei soorten manieren van dansen. In het tweede jaar wordt het traject van het eerste jaar verder verdiept en worden de technische kwaliteiten aangescherpt. Persoonlijke aandacht is een stringent middel om de student nog verder aan te pakken en te helpen in zijn tocht naar eeuwige roem op het toneel.

Musicalimprovisatie, musicaldramaturgie, zangprestatie en vormgeving van je spel worden aan het spectrum van te leren vaardigheden in dat jaar toegevoegd. In het derde en vierde jaar worden de studenten nog meer individueel begeleid. Dat is nodig, omdat de concurrentie op de markt voor musicalspelers erg groot is, zo niet moordend! Voor iedere nieuwe musical komen honderden afgestudeerden en al reeds spelende musicalartiesten op de auditie af!

HET WERKVELD

Een persoonlijke touch is dan ook echt noodzakelijk. Daarnaast worden voor de grote rollen natuurlijk mensen gezocht die qua typecasting, techniek en ervaring al voldoen aan de te zoeken persoon die in het personage moet stappen, zowel lichamelijk als qua zang, spel en dansmogelijkheden. Bijvoorbeeld voor de nieuwe musical *Sister Act*, die nog moet gaan draaien, is voor een van de hoofdrollen een wat forsere, al spelende musicalactrice gecast. Net afgestudeerden moeten dus concurreren met al spelende artiesten, maar ze moeten ook nog eens voldoen aan het patroon dat men bij de rol vindt passen. Ensemblerollen zijn echter ook altijd noodzakelijk, maar ook daar worden vaak veelal artiesten voor

gecast die al ervaring hebben. Naast de al genoemde aspecten en de moordende concurrentie wordt op de *Frank Sanders Academie* gewerkt aan het mentale en fysieke uithoudingsvermogen. Ben je psychologisch opgewassen tegen een harde buitenwereld vol met talenten die net als jij de rol willen binnenhalen bij een auditie? Verzorg je je lichaam (bijvoorbeeld voeding) en geest goed genoeg, zodat je 200 tot 300 voorstellingen kunt overleven, mocht je uiteindelijk een rol bemachtigen?

Wie meer informatie zoekt, kan natuurlijk op de website kijken, maar vooral ook de optredens in de gaten houden die de academie op allerlei plaatsen in het land speelt aan het einde van ieder seizoen. Kijk voor meer informatie op www.franksandersacademie.nl. ❖

Wat vindt u van het CSEM MUZIEK?

EINDEXAMENEISEN EN DE DOELSTELLINGEN VAN MUZIEKDOCENTEN

Deze zomer keek ik vaak naar de *Olympische Spelen*, ook naar sporten en regels die ik niet begrijp, zoals de regel voor kleding voor de vrouwelijke beachvolleyballers of het snelwandelen, waar eigenlijk elke sporter gediskwalificeerd zou moeten worden, omdat hij zich niet aan de regels houdt. **AUTEUR: MARGY VAN GERWEN**

Binnen mijn eigen vak zijn er echter ook dingen die ik niet altijd begrijp, of liever anders zou zien. In dit artikel kunt u lezen over mijn onderzoek naar de eindexameneisen *muziek (oude stijl)* en hoe deze aansluiten op de doelstellingen van muziekdocenten.

ONDERZOEK

Iedereen heeft wel eens zaken die niet helemaal aansluiten bij zijn of haar eigen ideeën, of dat nou een lesmethode, akkoordenschema of lestijd is. In mijn geval zijn dat (sommige) eindexameneisen van het *Centraal Eindexamen muziek*. Naar mijn idee is bijvoorbeeld de term *hemiool* voor leerlingen compleet irrelevant. Maar ben ik daarin de enige? Voor mijn *bachelor scriptie Docent Muziek* onderzocht ik of er meer docenten zijn die het eindexamen liever anders zouden zien. Hiervoor heb ik een enquête gehouden onder vijftien bovenbouwdocenten muziek die les geven verspreid over heel Nederland. Hierbij ging het vooral om docenten die hun leerlingen voorbereiden op het centraal eindexamen. In deze enquête beantwoordden de docenten vragen over hun eigen lessen, de eindexameneisen en de dingen die zij het belangrijkste vinden voor het eindexamen. Deze docentenideeën heb ik vergeleken met de eisen van het centraal eindexamen. Met deze gegevens kon ik de volgende twee hoofdvragen beantwoorden:

Hoofdvraag 1: In hoeverre sluiten de centraal eindexameneisen VWO voor het vak muziek (oude stijl) aan op de doelstellingen die de docenten voor het vak hebben?

Hoofdvraag 2: Welke mogelijkheden zien docenten om het Centraal Eindexamen een andere vorm te geven?

RESULTAAT

Het resultaat van deze enquête verbaasde mij. Ik had verwacht dat er meer docenten zouden zijn die andere ideeën hebben over het Centraal Eindexamen muziek. Dit bleek niet het geval. Het merendeel van de docenten vond het examen, zoals het nu is, goed en vond dat het zo moet blijven. Wat betreft de

“HET IS HEEL GOED MOGELIJK VEEL TE LEREN OVER MUZIEK ZONDER DAT DAAR VEEL GESCHIEDENIS AAN TE PAS KOMT.”

doelstellingen die docenten voor hun vak hebben, waren ze grofweg in twee groepen te verdelen: docenten die hun vak geven voor de leerlingen die daarmee echt verder willen en docenten die hun vak geven om leerlingen in hun algemene ontwikkeling te steunen. Het grote verschil tussen deze twee groepen is het niveau waarop docenten willen werken. Voor een vakopleiding is een hoger niveau nodig dan voor leerlingen die lekker met muziek bezig zijn, dus ook een ‘moeilijk’ eindexamen. Uit de enquête kwam naar voren dat veel docenten het belangrijk vinden dat het Centraal Eindexamen en hun eigen lessen aansluiten op het niveau van vervolgopleidingen binnen de muziek. Slechts een klein aantal docenten vond dat muziek leerlingen moet stimuleren om met muziek bezig te zijn, zonder per se verder te gaan in de muziek.

CONCLUSIE

Het merendeel van de docenten vond dus dat het Centraal Eindexamen moet blijven zoals het is. Wel werd aangegeven dat er meer evenwicht mag komen tussen praktijk en theorie, door praktijk ook in het Centraal Eindexamen op te nemen. Zo wordt er een centraal praktijkexamen genoemd, waarbij examinatoren langs de scholen gaan om bijvoorbeeld een muziekavond te beoordelen. Ook wordt door enkele docenten de suggestie gedaan om meer hedendaagse

muziek te gebruiken voor het schriftelijk eindexamen. De vorm van het schriftelijk examen is volgens de meeste docenten echter prima.

MIJN MENING

Zoals ik al memoreerde, verbaasde dit resultaat me, maar ook daar heb ik mijn ideeën over. 80 procent van mijn respondenten zit al ruim tien jaar in het onderwijs. Zij zijn met het huidige examen meegegroeid. De 20 procent die minder dan tien jaar in het onderwijs werkt, gaf ook meer aanpassingen aan die ze graag in het Centraal Eindexamen verwerkt zou willen zien. Reden voor mij om te vermoeden dat een onderzoek onder een grotere groep muziekdocenten mogelijk een ander resultaat oplevert. Ik denk namelijk dat ‘nieuwe’ docenten mogelijk kritischer kijken naar het onderwijs en alles daaromheen, omdat ze nog bezig zijn alles te ervaren en dus nog niet ‘vast’ zitten aan het huidige examensysteem. Aan de andere kant is het ook mogelijk dat mijn ideeën gewoon niet aansluiten bij de ideeën van veel andere docenten. Ik vind het wel interessant, omdat muziek volgens mij niet meer een vak is voor alle leerlingen. Door mijn eigen schooltijd en door mijn stages weet ik dat er veel leerlingen zijn die geen muziek kiezen of stoppen met muziek, omdat ze het niveau niet kunnen bijbenen. Dit is jammer, want muziek is wel een vak voor alle leerlingen. Misschien is

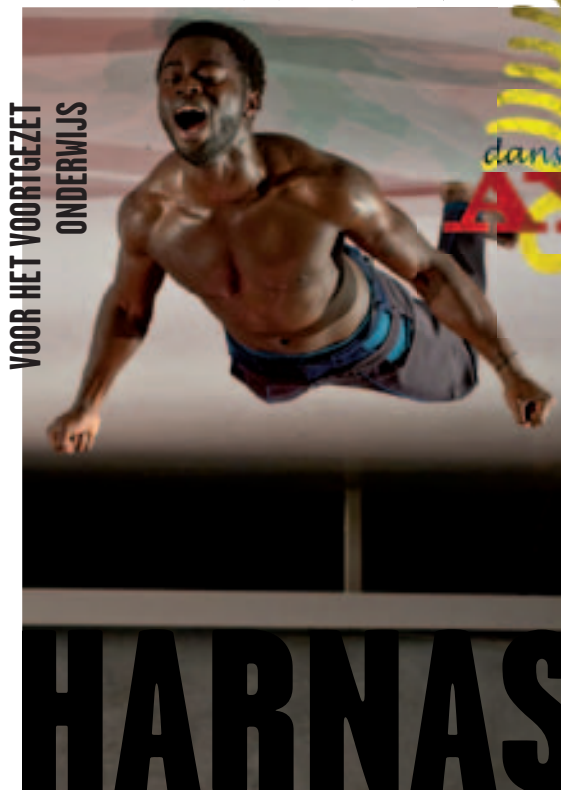
het een idee om muziek, net als wiskunde, op verschillende niveaus aan te bieden, zodat alle leerlingen de kans krijgen muziekonderwijs op een geschikt niveau te volgen.

Net als bij de *Olympische Spelen* moet je soms werken met regels en afspraken waar je het zelf niet helemaal mee eens bent. Je zet je tanden erin en gaat ervoor. Dat geldt ook zo voor mij. Ofschoon ik niet alle eindexameneisen nuttig of interessant vind, zijn er genoeg dingen die ik wel ontzettend leuk vind en waar ik mijn klassen met veel plezier mee wil laten werken. Boven alles gaat dat iedereen zijn of haar eigen interesses kan vinden in de lessen, ondanks het feit dat er soms ook minder leuke dingen behandeld moeten worden. Maar ik kan het niet laten om af en toe te denken aan een ander centraal eindexamen. Denkt u met mij mee? ❖

ADVERTENTIE

Harnas is na *Ziel* de tweede voorstelling van een cyclus over de groep en de eenling. Zes jongens in hun groei naar man testen elkaar in de groep en zijn openhartig in hun solo.
Speelperiode: januari - april 2013

DANSVOORSTELLINGEN
VOOR HET VOORTGEZET
ONDERWIJS

Een bittere dans stand-up comedy over jongeren en kunst van Wies Bloemen met Surinaams kampioen hiphop b-boy Dietje, danseres Jagoda en rapper en zanger Vincent en tekst van Don Duyns.
Speelperiode: oktober 2012 - januari 2013

SCHOOLJAAR 2012 – 2013
DANSTHEATER AYA

BOEKINGEN VOORSTELLINGEN: INFO@FRONTAL.COM
BOEKINGEN WORKSHOPS: INFO@AYA.NL
WWW.AYA.NL

Brug TUSSEN THEATER & SCHOOL

IS DE MAATSCHAPPELIJKE STAGE EEN BRUGGENBOUWER?

De maatschappelijke stage inzetten als bruggenbouwer tussen theater en school. De professionaliteit van het theater gebruiken om het schooltheater naar een hoger plan te tillen en hierdoor de groep belangstellende leerlingen groter te maken. Is dat mogelijk? In het kader van mijn afstudeerscriptie Master Kunsteducatie heb ik deze vragen nader onderzocht en een projectplan ontwikkeld. **AUTEUR: CONNY DE VOR**

FOTO'S: JEFFREY VAN HOUTEN

Schoolvoorstelling Het Spoor op het Johannes Fontanus College te Barneveld.

Op het Johannes Fontanus College met ruim 2500 leerlingen is een goed lopend schooltheater met een club enthousiaste docenten en leerlingen. Toch is er behoefte aan een verandering. De school investeert veel tijd en geld in het schooltheater, maar de bezoekersaantallen voor de voorstellingen lopen terug en ze moeten meer moeite doen de kaarten te verkopen dan in de voorgaande jaren. Na het afnemen van een enquête blijkt dat veel leerlingen en docenten niet eens weten wat het schooltheater inhoudt of dat het überhaupt bestaat. Ze hebben er geen interesse in en willen er geen tijd in steken. Ook hier geldt het spreekwoord: Onbekend maakt onbemind.

EEN NIEUW THEATER

Twee jaar geleden is in Barneveld het *Schaffelaartheater* geopend. Dit moest nog een plaats krijgen in de gemeenschap. Het is een gebouw met twee zalen, een lijsttheater en een vlakke vloertheater, waar een kwalitatief goede programmering wordt gevoerd. De bevolking moest het theater leren kennen en ervaren.

Jongeren zijn een moeilijk te bereiken doelgroep. De directie van het theater wil daar extra energie en aandacht in steken, maar tijd en geld ontbreken. Als zij de jongeren kan bereiken, is te verwachten dat deze groep zelf een wervende werking heeft. Als zij enthousiast zijn, nemen ze hun ouders of vrienden mee naar het theater.

Sommige leerlingen zijn geïnteresseerd in theatervoorstellingen, maar uit de schoolenquête komt naar voren dat een grote groep meer geïnteresseerd is in het theaterbedrijf. Hieronder wordt verstaan alle facetten die de theatervoorstelling mogelijk maken, zoals grime, kostuumontwerp, licht en geluidstechniek, public relations, marketing, decorbouw en choreografie. Is het mogelijk, door deze facetten aan te bieden aan leerlingen, de groep belangstellenden voor het theater breder te maken?

EEN NIEUWE WEG

Deze twee gegevens leidden tot het plan om van het schooltheater een theaterbedrijf te maken, waarin meer docenten en leerlingen participeren. Het is een uitdaging dat te combineren met het professionele theater. Werken alle stappen die wij zetten ook zo in het professionele theater? Eerst

doen de leerlingen ervaring op in het professionele theater en daarna passen zij die kennis toe in het schooltheater. Dit brengt een verbinding tot stand tussen het theater en de school. De verwachting was dat de leerlingen dan meer waardering krijgen voor de gehele gang van zaken in het (school)theater en daardoor meer genieten en er meer gebruik van maken. De leerlingen leren hoe het theater werkt. Leerlingen raken vertrouwd met theater, waardoor de stap om naar het theater te gaan, kleiner wordt.

“DE LEERLINGEN LEREN HOE HET THEATER WERKT. LEERLINGEN RAKEN VERTROUWD MET THEATER, WAARDOOR DE STAP OM NAAR HET THEATER TE GAAN, KLEINER WORDT.”

EIGENAAR ZIJN

Daarnaast is het belangrijk dat de leerling eigenaar wordt van het geheel. Als een leerling invloed mag uitoefenen, wil hij eerder verantwoordelijkheid dragen voor het resultaat. Door het eigenaarschap stijgt de motivatie. De betrokkenheid wordt vergroot, de saamhorigheid wordt bevorderd. Het is belangrijk dat de leerling ook bij het ontwerpproces betrokken wordt. Hij moet meedenken over de oplossingen en serieus genomen worden. De leerling wordt daardoor mede eindverantwoordelijk voor het resultaat.

DE LEERLING ACTIEF

De leerling koppelt nieuwe ervaringen aan bestaande kennis. Hij leert het beste in samenwerking en interactie met anderen en geeft samen met anderen een eigen en persoonlijke betekenis aan alles wat nieuw is. De leerling staat centraal. Het gaat om zijn leerproces en het is belangrijk dat hij actief is. ☺

Schoolvoorstelling Het Spoor op het Johannes Fontanus College te Barneveld.

In dit project werken de leerlingen in groepen. Zo'n groep bestaat uit 5 tot 10 leerlingen. Zij zijn ook samen verantwoordelijk voor een stukje van het geheel. Ze leren meer dan alleen techniek of kennis over de facetten van het theater. Ze leren samenwerken, luisteren, toepassen, verantwoordelijkheid dragen en elkaar respecteren. Dit project is uitermate geschikt om de waarden zoals hierboven beschreven, te ontwikkelen.

DE FACTOR TIJD

Iedereen is druk en heeft zijn prioriteiten. De tijd blijkt voor de leerling als een belemmerende factor te werken. Hoe is het mogelijk om een project te starten en ervoor te zorgen dat de tijd die de leerling erin stopt, geen problemen oplevert? Het project zou kunnen worden ingebed in schooluren. Op een cultuurprofielsschool is dat goed mogelijk, maar het *Johannes Fontanus College* is dat niet, wat is dan de beste weg? De maatschappelijke stage komt in beeld. Met dit project is gekozen voor de vorm van de maatschappelijke stage.

WANNEER IS EEN PROJECT EEN MAATSCHAPPELIJKE STAGE?

Een belangrijke nieuwe organisatievorm is de maatschappelijke stage. Sinds het schooljaar 2011-2012 is maatschappelijke stage verplicht voor alle leerlingen in het voortgezet onderwijs. De stage kan zowel binnen als buiten de school worden gelopen en de stage-uren tellen mee als onderwijsuren. Het doel van de maatschappelijke stage is dat de leerling kennismaakt met vrijwilligerswerk en een onbetaalde bijdrage levert aan de samenleving. De leerling wordt uitgedaagd om zich in te zetten voor zijn leefomgeving of voor anderen. Het is de bedoeling dat zij verantwoordelijkheid leren dragen, leren samenwerken en een nieuwe uitdaging aangaan. De activiteiten om en rond het schooltheater kunnen ingezet worden als maatschappelijke stage. De stage moet een maatschappelijk doel dienen. Dit kan zijn: het theater breder bekend maken bij de schoolbevolking, zodat het de saamhorigheid bevordert.

HOE WERKT HET?

In september maken leerlingen een keuze voor een project om hun uren maatschappelijke stage te vervullen. Op de site van de vrijwilligerscentrale, via mailing in school en op een keuzemarkt kunnen leerlingen informatie krijgen over het theaterproject en daarop intekenen. Er worden per onderdeel groepen van 5

tot 10 leerlingen gevormd: een groep decorbouw, een groep public relations en marketing, een groep grime. In november bezoeken zij gezamenlijk met de gehele theatergroep een voorstelling. Hieraan verbonden is een 'meet and greet'. Dit is het startschot voor het project. Daarna krijgen de afzonderlijke groepen een workshop in het theater, houden een interview, kijken achter de schermen. Daarna gaan zij met deze kennis het schooltheater in. Zij staan dan onder leiding van een docent. Zij participeren in de ontwerpfase tot de opbouwfase. Ze leren zo het theater van binnenuit kennen, maar komen ook in aanraking met de gehele productie.

EEN VOORBEELD

Een groepje leerlingen heeft les gehad van een professionele grimeur. Daarna zijn ze ingezet voor het grimeren van de spelersgroep. De eerste avond was de spanning voelbaar. Hebben we het wel goed gedaan, hoe komt het over in de zaal? Deze leerlingen, derdeklassers, zijn nog nooit naar een voorstelling van het schooltheater geweest. Nu zitten ze elke avond in de zaal en ze zijn superenthousiast. 'We wisten niet dat het zo leuk is en zo goed! Morgenavond komen we weer en dan neem ik een vriendin mee. Zij moet dit ook gezien hebben.' Het effect is direct zichtbaar. De leerlingen die meedoen, hebben een wervende werking. Ze weten wat ze anders zouden missen. Ze leren het theater kennen met als ingang hun eigen interesse.

TOT SLOT

Dit project is prima inzetbaar op andere scholen waar men ook een schooltheater heeft. De maatschappelijke stage moet immers op alle scholen gedaan worden. Het bevordert de kwaliteit van het schoolklimaat en de leerling leert het theater beter kennen, waarderen en gaat er daardoor meer van genieten. Door het schooltheater te plaatsen in een breder kader met verbindingen naar het professionele theater, zullen leerlingen enthousiaster worden. Daar ben ik van overtuigd. Een grotere groep zal zich voor het theater gaan interesseren.

Dit artikel is geschreven naar aanleiding van mijn afstudeerscriptie Master Kunsteducatie, ArtEZ Zwolle. Wie meer wil weten, kan contact opnemen met **Conny de Vor**. rv@jfc.nl ❖

(advertorial)

Habita(n)t

24 september 2012 - 1 maart 2013

de omgeving
van de mens
is de medemens
T. A. Deelder

*Bergeijk, 2005, Koos Breukel**Zonder titel, 2012 (detail uit opdracht Zonder titel - 2012), Paulien Oltheten**Sweetness, 2006, Meschac Gaba*

'De omgeving van de mens is de medemens.'

Deze dichtregel van Jules Deelder hangt

in grote neonletters op de hoek van

de Nieuwe Binnenweg. In Rotterdam,

zijn habitat. Het is een oproep aan zijn

medemens: laten we samen de stad maken

waarin we willen leven.

De oproep past bij deze tijd: hoe willen we met elkaar samenleven?

En hoe verhouden we ons eigenlijk tot onze omgeving? Daarom staan de mens en zijn omgeving centraal in deze vierde tentoonstelling in de Rabo Kunstzone, waarin kunstwerken uit de Rabo Kunstscollectie en de Bouwfonds Kunstscollectie van Rabo Vastgoedgroep samenkomen.

Alle kunstenaars in deze tentoonstelling geven een andere blik op de werkelijkheid. Ze vertellen een verhaal. Niet per se een wáár verhaal, maar één ontstaan uit een fascinatie voor hoe we met elkaar samenleven en de ruimte om ons heen in gebruik nemen. Ze geven geen antwoorden, maar stellen juist vragen.

Hoe leven mensen samen in de ruimte die ze zelf creëren? Hoe kijken ze naar elkaar en naar hun omgeving? Welke sporen laten we na in het landschap? En hoe manipuleren we onze omgeving?

Rabo Kunstzone
Croeselaan 18
3521 CB Utrecht

Open op alle werkdagen
van 8.30 – 18.00 uur
www.rabobank.nl/kunst

Rabo Kunstzone Leven in de kunst

Rabobank

SPOT

BOEKSIGNALEMENTEN

MEDIA-COMPETENTIES VAN KUNSTDOCENTEN

In hoeverre zijn nieuwe media-competenties van belang voor huidige kunstdocenten om in deze zogenaamde gedemocratiseerde massacultuur kunstzinnige makers op te kunnen leiden die kwalitatief hoogwaardige nieuwe media-kunst kunnen maken? Deze vraag is onderzocht aan de hand van een literatuurstudie en een veldonderzoek. Het veldonderzoek vond plaats bij Digital Art Lab DAL, onderdeel van creativiteitscentrum CKC Zoetermeer. In dit rapport worden de nieuwe theoretische kaders verkend en een mogelijk competentiemodel ontwikkeld voor kunstdocenten.

Competenties voor nieuwe kunsteducatoren: een onderzoek naar aanwezige en gewenste competenties van kunstdocenten, aan de hand van een casestudie bij Digital Art Lab DAL, CKC Zoetermeer / A. Asselman, A. Verboon; Kunstfactor. - Utrecht: Kunstfactor, 2012. - 31 pag. www.kunstfactor.nl > Publicaties > Geef achter Titel de zoekopdracht Competenties

INVLOED VAN OUDERS OP LEZEN VAN KINDEREN

De opvoeding van ouders werkt door in het gedrag van kinderen, en dat het hele leven lang. Geldt dat ook voor hoe er in gezinnen met boeken wordt omgegaan? Welke impact heeft het, als ouders zelf lezen, hun kinderen voorlezen en met hen over boeken praten? En hoe verhoudt dat zich tot het voorbeeld en de begeleiding die ze geven met andere media, zoals de televisie en de computer? Natascha Notten heeft onderzoek gedaan naar de langetermijngevolgen van de ouderlijke lees- en media-opvoeding. Notten keek niet alleen naar effecten op het latere leesgedrag, maar ook op de onderwijs carrière van kinderen. Ze hield daarbij rekening met andere mediagewoonten in het gezin, zoals tv-kijken en pc-aanbod.

Over ouders en leesopvoeding / N. Notten. - Amsterdam: Stichting Lezen, 2012. - 80 pag. - In opdracht van Stichting Lezen. - ISBN 978-90-5972-631-4 (Stichting Lezen reeks; 21).

CULTUREEL JONGEREN PROFIEL

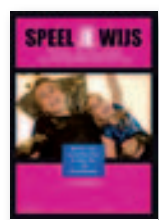
Samen met YoungWorks en Motivaction heeft CJP het Cultureel Jongeren Profiel (CJP-model) ontwikkeld. Dit segmentatiemodel over jongeren en cultuur geeft culturele instellingen meer inzicht in de belevingswereld en motivaties van de jongerendoelgroep van 12 tot 25 jaar. Met kennis van de belevingswereld van jongeren kunnen culturele instellingen hun diensten en aanbod beter afstemmen op de behoeftes van deze doelgroep. Want wat

verstaan jongeren eigenlijk onder cultuur? En waarom gaan ze wel of juist niet naar een museum of voorstelling?

Cultureel jongeren profiel: segmentatiemodel voor kunst en cultuur / B. Delmee, ... [et al.]; YoungWorks, bureau voor jongerencommunicatie; Motivaction Amsterdam, Bureau voor Onderzoek en Strategieontwikkeling. - Amsterdam: Young Works, 2012. - 48 p.: fig., graf., ill., tab. - In opdracht van CJP.

www.cultuurkaart.nl/content/files/redactioneel/Cultureel_Jongeren_Profiel.pdf

TAALONTWIKKELING DOOR MIDDEL VAN DRAMA

In Speel je Wijs wordt drama gekozen om kinderen te ondersteunen in hun taalontwikkeling op de basisschool. Het boek start met achtergrondinformatie over mondelinge taalontwikkeling, effectief woordenschatonderwijs en de combinatie met drama. Daarna komen 50 dramatische werk- en spelvormen aan bod. Verder zijn 100 kant-en-klare dramalessen opgenomen voor verschillende leeftijdscategorieën. Voor elke leeftijdsgroep is een voorbeeldscript toegevoegd. Ook zijn er voorbeelden van drama als energizer, kunstvak of didactisch middel bij andere vakken.

Bij de lessen is op www.speeljewijs.vangorcum.nl gratis materiaal te vinden. *Speel je wijs: theater, drama en spel voor taalontwikkeling op de basisschool: werken aan woordenschat in meer dan 100 dramalessen / I. Smegen. - Assen: Van Gorcum, 2012. - 246 pag. - ISBN 978-90-23250081.*

www.speeljewijs.vangorcum.nl/www/speeljewijs/?intTMID=9

SCHOOLBESTUREN EN CULTUUREDUCATIE

Plein C heeft onderzocht hoe schoolbesturen betrokken zijn bij cultuureducatie, en wat die betrokkenheid kan betekenen voor de versterking van cultuureducatie op het niveau van de individuele school. Dit onderzoek is het begin van een traject om schoolbesturen hun rol in cultuureducatie te helpen vinden, om zo uiteindelijk de kwaliteit en borging van cultuur op school te garanderen.

Cultuureducatie op niveau: de rol van het schoolbestuur in beleid en praktijk / K. Admiraal, M. Haas, C. Himmelreich. - Alkmaar: Plein C [etc.], 2012. - 71 pag. - ISBN 978-90-77263-07-5.

BELANG VAN CULTUUREDUCATIE

Ter voorbereiding van het advies van de Onderwijsraad en Raad voor Cultuur over cultuureducatie van 28 juni 2012, heeft TNS NIPO een onderzoek uitgevoerd onder docenten, schoolleiders en coördinatoren in het primair onderwijs. Dit onderzoek heeft als doel duidelijk te maken welke motieven scholen en leraren in het basisonderwijs hebben voor de invulling van het onderwijs met betrekking tot de kerndoelen kunstzinnige oriëntatie.

Motivatie voor invulling onderwijs met betrekking tot kerndoelen kunstzinnige oriëntatie: een onderzoek onder leerkrachten, directeurs en coördinatoren / P. Timmermans, S. Plantinga. - Amsterdam: TNS NIPO, 2012. - 37 pag. - In opdracht van de Onderwijsraad. www.onderwijsraad.nl > Klik onder tussen Toon en 2012 op Alles > Cultuureducatie in het basisonderwijs > Download: Integrale tekst

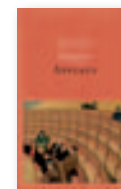
INFORMATIE

Alle vermelde publicaties zijn opgenomen in de online bibliografie van Cultuurnetwerk Nederland, expertisecentrum cultuureducatie. Deze bibliografie biedt een compleet en actueel overzicht van alle relevante literatuur over cultuureducatie. Meer informatie: www.cultuurnetwerk.nl/bibliotheek, e-mail: info@cultuurnetwerk.nl, (030) 2361200. Sinds 1 juli 2012 is de bibliotheek gesloten.

RECENSIES

TONEELDANSEXPOSITIE&BOEKEN

APPLAUS

Er staan veel zinnen in het boek *Applaus* van Eric de Kuyper waarover je kunt nadenken, zaken die je kunt gaan opzoeken en nog meer vragen die je na lezing van dit boek niet kunt beantwoorden. **AUTEUR: PAUL ROOYACKERS**

Is het een verhandeling die bedoeld is voor studenten aan de universiteit? Is het een boek voor De Kuyper zelf, waarin hij aan het einde zelfs meldt, dat wie veel weet, eigenlijk niets weet, maar intussen wel honderden feiten genereert over voorstellingen die hij heeft gezien, soms met zijn kinderen op sleeptouw, maar meestal als recensent in binnen- en buitenland?

De Kuyper meldt dat hij door het overbrengen van zijn enorme kennis, die hij etaleert in dit boek, 'anderen indirect kan beschuldigen van domheid....' De vraag is waarom De Kuyper dit boek dan niet alleen voor zichzelf heeft geschreven, als dagboek, in plaats van het de markt op te slingeren voor een doelgroep die bij dit boek nog gevonden moet worden. Toegegeven, bijvoorbeeld zijn verhandeling over de choreograaf Maurice Bejart is boeiend, maar voor wie? Bovendien meldt hij even verderop dat hij toch meer het ballet van Balanchine kan waarderen in plaats van die verhalende balletten. Bejart maakte nogal wat min of meer verhalende dansstukken! Pina Bausch in *Kontakthof* met een bezetting van pubers..., voor wie is dat interessant? Die uitvoering zal Duitsland nooit verlaten en zal bij de vele echte liefhebbers waarschijnlijk alleen maar afkeer veroorzaken na de geweldige oorspronkelijke bezettingen van de choreografe.

De Kuyper vraagt zich af hoe theater, dans, muziek, literatuur bij jongeren aangezet en gestimuleerd kunnen worden. Hij neemt als referentiekader zijn eigen welopgevoede kinderen, die natuurlijk geenszins maatgevend zijn voor de Hollandse puber die verplicht bij KKV verslagen moet maken en maquettes moet bouwen naar aanleiding van een getoonde video van een voorstelling. Het boek *Applaus* laat zien dat de schrijver veel heeft meegemaakt, veel heeft gezien vanuit een historisch perspectief vanaf begin jaren vijftig tot nu toe, maar de auteur kan beter een vervolg op dit boek thuis opslaan of desnoods met de hand uitschrijven als erfenis voor zijn eigen nakomelingen. Een antwoord op de vraag op de binnenflap in het boek hoe jonge mensen met de kunsten kunnen kennismaken, geeft hij niet afdoende.

Applaus, Eric de Kuyper
Uitgeverij Vantilt, Nijmegen 2012
247 pagina's, ISBN 978 94 6004 103 7
Prijs: € 16,95

LIEFDE IS EEN SLACHTVELD

Love is a battlefield, vrij vertaald *Liefde is een slachtveld* en *Fijn Gruis* zijn twee voorstellingen tijdens de jaarlijkse Parade. Het brengt kunst bij het grote volk zonder boodschap, zonder pretentie, maar wel met een grote impact! **AUTEUR: PAUL ROOYACKERS**

Dit jaar staan Wart Kamps en Rogier Philipoom, allebei 'superbekend van tv' in een tent met hun act *Liefde is een slachtveld*. Iets verderop de groep *Ocobar* met Nico Dijkshoorn met hun show *Fijn Gruis*. Twee verschillende acts en toch veel overeenkomsten. De voorstellingen worden gekenmerkt door een volslagen gekte die aanstekelijk werkt op het aanwezige publiek. Fervente kijkers weten dat Dijkshoorn een bloedlinke fan is van bepaalde rockmuziek en in deze voorstelling is dat *The Band*, de legendarische groep muzikanten uit de zestiger jaren, waar hij mee wegloupt. In een setting van een mengeling van een uit de hand gelopen verjaardag en een onopgeruimde jongenskamer zien we de knettergekke en erg strak raggende mannen van de muziekgroep *Ocobar* waanzinnig samenspelen met de dichter Dijkshoorn, die, zoals we weten, zelf ook graag de gitaar pakt en er dan op los rockt. Voor deze mannen kunnen de schouwburgen sluiten, zet ze in een tent ergens in Nederland en het volk stroomt toe. Het duo Wart en Rogier is een van die fantastische gelegenheidsduo's die op de *Parade* een heel erg snelle show neerzetten in een krap halfuurtje. Het is slapstick van de hoogste plank. Ze hebben dit jaar het thema liefdesleed versus daten genomen om middels een serie ongelooflijk snelle verkleedpartijen te laten zien dat liefde een slagveld is of zoals zij het inderdaad laten zien: een slachtveld. Het lied *Love is a battlefield* komt in hun voorstelling langs, nadat we een hele reeks typetjes hebben gezien die met een enkele jas of broek of pruik worden neergezet. De types komen elkaar allemaal tegen in een gewenste liefdesrelatie, ook al is die nog zo tot mislukken gedoemd. Alle humorwetten worden van stal gehaald tijdens een serie opzichtige en krankzinnige dates van bijzonder allooi: een fabelachtige Hitler (door zijn vrouw ook wel krekeltje genoemd) die wordt aangevallen door zijn vrouw (door Adolf ook wel mesthoop genoemd) die hem beschuldigt van vreemdgaan. Heel erg leugenachtige dates passeren de revue, dates met gehandicapten, alles komt langs in deze gekke show vol met muziekeffecten. Wart Kamps die zoals gebruikelijk met zijn broer Tim in de theaters het komende jaar hun zoveelste cabaretvoorstelling speelt, geniet van dit heerlijke uitstapje op de *Parade*.

DANS

ROMEO&JULIA wordt door *Scapino Ballet* gedanst een nieuwe uitvoering afgeleid van de grote dansproductie die Ed Wubbe creëerde voor het vijftigjarig jubileum van het gezelschap in 1995, het grootste publiekssucces uit haar geschiedenis. Shakespeares onsterfelijke verhaal over een noodlottige liefde is dwars door alle tijden heen actueel gebleven. Eeuwenlang verschenen talloze varianten op het universele verhaal met Shakespeares briljante plot als leidraad. Wubbe heeft het verhaal teruggebracht tot twaalf scènes die de essentie van de tragedie weergeven. De ontluikende en alles overstijgende liefde, gevolgd door jaloezie en redeloze vetes, intense wanhoop, moord en vergelding. In de ingenieuze choreografie worden ontroerende duetten en verstilde soli afgewisseld met vitale groepsdansen, voortgestuwd door de muziek. Speelperiode t/m januari 2013 door heel Nederland. **www.scapinoballet.nl**, Scapino Ballet Rotterdam

BITE door *Danstheater AYA* vormt een bittere stand-up dansvoorstelling over jongeren en kunst. Tanden: je hebt er 32. Nou ja, als je mazzel had bij het fietsen, skaten en zuurstok eten. Kijk in de spiegel. Je gebit: hard en hagelwit. Vooral scherp. Verleidelijk scherp. Durf jij het? Jezelf vastbijten? In de wereld? In de arm van degene op wie je verliefd bent? Of in de kunst? Samen met b-boy Dietje, Surinaams kampioen hiphop, en danseres Jagoda zet rapper en zanger Vincent zijn tanden in rauwe vragen. Vinden jongeren theaters, musea en dansvoorstellingen nog nodig? Of is hun eigen leven al een kunstwerk? Mag een dans of tekst je onzeker maken? Of wil je knalconfettikunst? Say cheese? Or say bite? *Danstheater AYA* kiest voor flitsende dans, spitse teksten van schrijver Don Duyns, live gezongen songs en rap en een battle waarin het publiek los kan gaan. *Bite* is een voorstelling als een pitbull: They gonna get you. En ze laten je niet meer los. Hoe hard je ook klapt. Mail voor informatie naar **annemieke@aya.nl** of **noortje@aya.nl**. Deze

voorstelling gaat de komende tijd door heel Nederland. Zie daarvoor de website. **www.aya.nl**, Danstheater AYA Amsterdam

MUSEA EDUCATIEF

FABULOUS FIFTIES spreken t/m 3 februari 2013 tot de verbeelding in het *Gemeentemuseum Den Haag*. De tijdgeest van de vrolijke jaren vijftig waarin optimisme en verandering de boventoon voerden, is tot op de dag van vandaag een grote inspiratiebron voor kunstenaars, modeontwerpers, televisiemakers en vele anderen. Daarnaast laat *Fabulous Fashion* de grote contrasten in het modebeeld zien. Naast schitterende haute couture, droomjurken, trouwjaponnen, hoeden en maatpakken, wordt er onder andere ook rebelse jeugdkleding getoond. Confectie of zelfgemaakt, altijd was Parijs of Amerika het lichtende voorbeeld. Educatieve activiteiten: rondleidingen en inleidingen, kijkwijzer, workshop mode *Passion for fashion*, workshop mode *Pimp your clothes*. **www.gemeentemuseum.nl**, Gemeentemuseum Den Haag

RAFAËL is t/m 6 januari 2013 voor het eerst in Nederland een tentoonstelling over deze kunstenaar in *Teylers Museum* dat hiervoor kan putten uit de eigen collectie tekeningen. Samen met de mooiste tekeningen uit de *Albertina* in Wenen en een aantal schilderijen uit verschillende musea krijgt de bezoeker een prachtig beeld van een kunstenaar die veel is nagevolgd, maar nooit geëvenaard. Exclusief voor leerlingen CKV, beeldende vakken en kunstvakken (4-VMBO-T; 4/5-HAVO, 4/5/6-VWO) is het museum op maandag open om de tentoonstelling te bekijken, er zelf te tekenen en een workshop *Fresco's maken* te volgen. De leerlingen gaan naar huis met hun eigen schetsen naar Rafaël en een zelfgemaakt fresco om nooit meer te vergeten: een ervaring voor hun leven. Voor informatie en contact over reserveringen kunt u terecht

bij Gerda Doorlag: **reserveringen@teylersmuseum.nl** of (023) 5160972. **www.rafael2012.nl**, Teylersmuseum Haarlem

EROTIQUE RODIN is tm 13 januari 2013 te zien in *Singer Laren*. 'Alles in de natuur is mooi,' aldus Rodin. Bij deze tentoonstelling heeft de afdeling educatie in samenwerking met de *Rutger Nisso Groep* educatief materiaal ontwikkeld voor het voortgezet onderwijs. Het materiaal bestaat uit een voorbereidende les *Superman & Supervrouw* op school door een museumdocent, een rondleiding en een kijkwijzer in het museum. In de voorbereidende les gaat het over beelden van mannen en vrouwen in de media. We maken een reis door de eeuwen heen en zien hoe daar supermannen en supervrouwen werden afgebeeld. Hoe beeldde Rodin zijn modellen af? Maakte hij mannen en vrouwen ook mooier dan in werkelijkheid? Of waren zijn beelden realistisch? **www.singerlaren.nl** > Museum > Tentoonstellingen > Erotique Rodin, Singer Laren

EDUCATIEF PROGRAMMA van *Kunsthal* bij exposities in 2012-2013: 1) *Aristide Maillol* t/m 10 februari 2013: Kijkwijzer voor VMBO en onderbouw van HAVO/VWO. De kijkwijzer begeleidt de leerlingen langs de hoogtepunten in de tentoonstelling. De nadruk ligt op de kennismaking met beeldhouwkunst, materialen en de drijfveren van *Aristide Maillol*. De kijkwijzer sluit af met het bekijken van enkele beelden in de tentoonstelling *Avant-Gardes, de collectie van de Triton Foundation*. Een voorbereidende les met beelden uit de tentoonstelling is vanaf de openingsdatum van de tentoonstelling te downloaden. 2) *Avant-Gardes, de collectie van de Triton Foundation* t/m 19 januari 2013: Kijkwijzer voor bovenbouw HAVO/VWO. Met behulp van de kijkwijzer maken leerlingen in vogelvlucht kennis met honderd jaar westerse kunstgeschiedenis waarbij de nadruk ligt op het aandachtig bekijken van de kunstwerken van en het besef van de wisselwerking

tussen kunst en de tijd waarin het is gemaakt. De kijkwijzer sluit af met het bekijken van enkele beelden in de tentoonstelling *Aristide Maillol*. 3) *The Fashion World of Jean Paul Gaultier, From the Sidewalk to the Catwalk* vanaf 10 februari 2013 tot en met 12 mei 2013: Educatief programma voor de onderbouw en de bovenbouw bij de tentoonstelling. **www.kunsthal.nl** > EDUCATIE > VOORTGEZET ONDERWIJS 12-18 JAAR, Kunsthal Rotterdam

BLUE JEANS toont van 24 november t/m 10 maart 2013 in Centraal Museum de jeans dat het straatbeeld bepaalt en in vrijwel ieders kledingkast is te vinden. De jeans bestaat al ruim 150 jaar. Te zien zijn onder andere een oorspronkelijke 19de-eeuwse Levi's uit de mijnen, de raaminstallatie die Jurgen Bey maakte in opdracht van Levi's RED en Droog. Voor de educatie is er Het Jeans Lab: Al die spijkerstof nodigt uit om aan te raken, om zelf aan de slag te gaan. In de tentoonstelling is dan ook het Jeans Lab terug te vinden waar dit kan. Bezoekers kunnen onder begeleiding van een 'labmedewerker' hun eigen jeans omtoveren tot een uniek design. Daarnaast is er de nieuwe collectiepresentatie Dit is het Centraal Museum met een VMBO-programma. **www.centraalmuseum.nl**, Centraal Museum Utrecht

EDUCATIEPROGRAMMA van *Huis Marseille*: 1) *Interactieve rondleiding* van het team van professionele rondleiders die op afspraak levendige rondleidingen geeft bij de lopende tentoonstelling waarbij interactie tussen het werk en het publiek centraal staat. Er is ruimte voor vragen, opmerkingen en discussie. Doelgroep: midden- en bovenbouw PO en onder- en bovenbouw VO. 2) *Workshop Foto-chat* waarbij het 'gesprek' wordt gevoerd aan de hand van beelden, dus zonder woorden. Tijdens deze woordloze uitwisselingen is het belangrijk elkaars beelden en reacties goed te 'lezen' en te begrijpen, alvorens de discussie verder uit te bouwen met een

eigen beeld. In de workshop wordt onder andere gewerkt met foto's uit tijdschriften, een camera(kader) en een leporello. Het doel van deze workshop is om de deelnemers zich ervan bewust te laten worden hoezeer onze taal door beeld bepaald wordt. Er wordt een beroep gedaan op ons vermogen tot kijken, interpreteren en associëren. Iedereen mag zijn/haar beeldverhaal mee naar huis nemen. Andere mogelijkheden: rondleiding/ workshop *Het kijken onder de loep*, workshop *Straatfotografie*, workshop *Portretfotografie*, workshop *Cyanotypie*, workshop *Gomdruk*. Reserveren en informatie: **wannesketelaars@huismarseille.nl** of (020) 5318980. **www.huismarseille.nl**, Huis Marseille Amsterdam

POP ART in Europa op 1000 m2, 100 kunstwerken, 50 kunstenaars t/m 6 januari in *Museum Het Valkhof*. Terug naar de hoogtijdagen van de Pop Art, de Europese Pop Art welteverstaan. Uit heel Europa komen in Nijmegen meer dan 100 werken bij elkaar die een compleet beeld geven van de Pop Art-stroming in Europa. Pop Art weerspiegelt de tijdgeest van de jaren zestig: bevlogen, meeslepend, kleurrijk, ludiek en kritisch. De tentoonstelling is ingedeeld in acht thema's: genot, welvaart en vrije tijd, space age - ruimtevaart, politiek, iconen - diva's, assembleren - etaleren, spiegel van het leven en tenslotte anonieme realiteit. Naast de aansprekende kunstwerken wordt naar andere disciplines gekeken zoals film, muziek en design, omdat juist in de Pop Art de beeldende kunst en andere cultuuruitingen elkaar meer dan eens hebben beïnvloed. Er is een audiotour voor toelichting bij de kunstwerken die ook informatie biedt bij historische achtergronden in de tentoonstelling en verbindingen legt met het heden. In de expositie is een documentaire film te zien over Pop Art in Europa. Voor het onderwijs sluit de expositie niet alleen aan bij de beeldende vakken en CKV, maar ook bij geschiedenis (tijdvak Televisie en computers). Er is een speciale website voor het onderwijs

gemaakt met informatie, filmpjes, muziekfragmenten en beelden uit de jaren zestig. Een bezoek aan de tentoonstelling kan uitgebreid worden met het bekijken van de filmklassiekers *Blow Up* en *Pierrot le Fou*. Deze films worden vertoond in filmhuis Lux dat zich op 200 meter van het museum bevindt. Voor CKV is er een kijkwijzer die langs de Pop Art-collectie voert. Aan deze kijkwijzer is een website gekoppeld over Pop Art voor Kunst algemeen: **www.museumhetvalkhof.nl/ckv/popalg.html**. Deze gaat dieper in op Pop Art en het domein voor Kunst algemeen: *Massacultuur van de tweede helft van de twintigste eeuw* en op *Het alledaagse*, het thema van de praktische opdracht voor Kunst beeldende vormgeving, met de keuze uit een HAVO- en een VWO-variant. De drie CKV-projecten zijn ook onafhankelijk van elkaar te gebruiken. CKV, Kunst algemeen en Kunst beeldende vormgeving HAVO en VWO. Duur: 1 uur. **www.museumhetvalkhof.nl** > Onderwijs > HAVO/VWO bovenbouw > CKV, Museum Het Valkhof Nijmegen

DIVERS

JONGEREN THEATER FESTIVAL 39° organiseert in het weekend van 19 en 20 januari 2013 in Breda voor de vijfde keer een meerdaags evenement vol gloeiend, jong talent op het gebied van theater, dans en nog veel meer. *Jongeren Theater Festival 39°* wordt georganiseerd voor én door jongeren. Nieuwsgierig? Kijk op de website! **www.39graden.nl**, Breda

TOPPRODUCTIES dans, opera en theater van het *Bolshoi Ballet*, het *Nederlands Dans Theater* en *The Metropolitan Opera* worden in het seizoen 2012-2013 bij Pathé-bioscopen in het hele land live gepresenteerd. 1) *Bolshoi Ballet*. Van het legendarische ballet zijn live vanuit Moskou producties te zien in elf bioscopen: zondag 21 oktober 16 uur: *Het Zwanenmeer*, zondag 25 november 16 uur: *The Pharaoh's*

Daughter, zondag 16 december 16 uur: *De Notenkraaker*, zondag 27 januari 2013 16 uur: *La Bayadère*, zondag 10 februari 2013 16 uur: *Don Quixote*, zondag 31 maart 2013 16 uur: *The Rite of Spring*, zondag 12 mei 2013 17 uur: *Romeo & Julia*. 2) *Nederlands Dans Theater* live te bewonderen in zes bioscopen: donderdag 15 november 20 uur: *An Evening with Kylián/Inger/Walerski* (niet in Tuschinski), donderdag 20 december 20 uur: *An Evening with León & Lightfoot*, donderdag 7 februari 2013 20 uur: *An Evening with Crystal Pite*, donderdag 30 mei 2013 20 uur: *An Evening with Ekman/Eyal & Behar/León & Lightfoot/Inger*. 3) *The Metropolitan Opera* met prachtige producties live vanuit New York te zien in elf bioscopen: zaterdag 10 november 19 uur: *The Tempest* (Thomas Adès), zaterdag 1 december 19 uur: *Clemenza di Tito* (Mozart), zaterdag 8 december 19 uur: *Un ballo in Maschera* (Verdi), zaterdag 15 december 19 uur: *Aida* (Verdi), zaterdag 5 januari 2013 18 uur: *Les Troyens* (Berlioz), zaterdag 19 januari 2013 19 uur: *Maria Stuarda* (Donizetti), zaterdag 16 februari 2013 19 uur: *Rigoletto* (Verdi), zaterdag 2 maart 2013 18 uur: *Parsifal* (Wagner), zaterdag 16 maart 2013 17 uur: *Francesca da Rimini* (Zandonai), zaterdag 27 april 2013 18 uur: *Giulio Cesare* (Händel). **www.pathe.nl/specials**

BIJ U OP SCHOOL

KUNSTEDUCATIE in islamitisch kader op DVD en workshops. In 2001 begon Salomea Saida Franken op de *As-Soeffahschool* als vakdocente voor actieve kunsteducatie. Haar lessen resulteerden in voorstellingen en presentaties, onder meer tijdens vieringen van de verschillende feesten. De kinderen schilderden hun eigen decor en kostuums en zo ontstonden prachtige voorstellingen. Na verloop van tijd kwamen uitnodigingen om op te treden in bejaardenhuizen, ziekenhuizen, het stadhuis, verschillende theaters en het jeugdkinderfestival. De afgelopen twee jaar is Salomea Saida Franken bezig geweest om

de kern van de kunstlessen die zij bij de verschillende scholen heeft ontwikkeld, te vervatten in een methode en op een DVD vast te leggen. Deze lessenreeks biedt de leerkracht en leerlingen handvaten om kunstonderwijs te verzorgen binnen de mogelijkheden van de islam. **www.salomeasaida.nl**

CULTUURWORKSHOPS op school met: Beam it up: green screen filmpjes - VJ-ing - Guerilla gardening - Skateboarden - BMX Freestyle - Light Graffiti, graffiti met licht en fotografie (docent neemt alles mee) - Cheerleading - Videoclip maken - Lip Dub, filmen in 1 shot - Beats en Balls, ritmes maken met basketballen en nog meer! Dit kan als cultuur- en/of sportdag. Dit is een programma van sport- en cultuurworkshops. Voor een totaalprijs worden de workshops, de docenten, materialen, coördinatie en administratie georganiseerd, desgewenst voor de hele school. **www.flowprovider.com/brochure.pdf**

INFORMATIE

De vermelde activiteiten vormen een selectie uit de overzichten van de cultuur- en kunstsite *CKplus.nl*, samengesteld door de beheerders Wil en Hans Weikamp. *CKplus* geeft actuele overzichten van educatieve activiteiten, exposities en naslag sites van de culturele en kunstinstellingen. Deze informatie vindt u op **www.CKplus.nl**, e-mail **webmasters@CKplus.nl**.

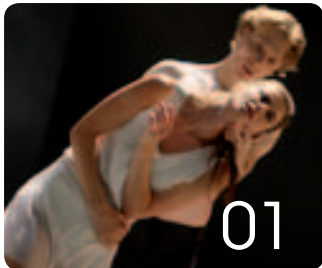
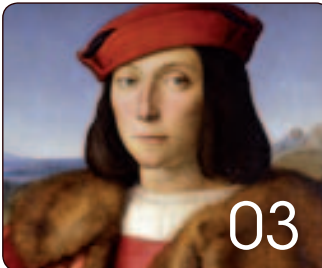

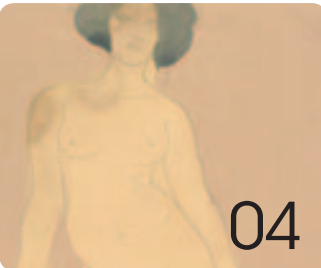
FOTO: HANS GERRITSEN

JONG STEL IN AUTO MET IJSJES (USA, CIRCA 1955)

PORTRET VAN EEN JONGEMAN MET EEN APPEL (CIRCA 1504-1505)

STAAND NAAKT DIE EEN KLEDINGSTUK VASTHOUDT

BOUDICCA BY WODE FOTO: JUSTIN EDWARD SMITH

ALLEN JONES - NEITHER FORGET YOUR LEGS (1965)

KIEM DOOR ACADEMIE MAASTRICHT

WORKSHOP

EUROPA

SPECIAAL REIZEN

DÉ REISSPECIALIST VOOR HET ONDERWIJS

Al 45 jaar bieden wij deskundig reisadvies en zorgen wij voor een vakbekwame uitvoering van uw schoolreis naar vele Europese bestemmingen. Voor een compleet verzorgde reis tot het alleen verzorgen van uw accommodatie of vervoer: bij ons bent u aan het juiste adres.

Een reis per touringcar, vliegtuig of trein en verblijf in een hostel, hotel of gastgezin: u kunt met ons alle kanten op. En als reisspecialist voor het onderwijs zijn wij u natuurlijk graag behulpzaam bij het invullen en voorbereiden van uw educatieve reisprogramma.

Kortom, voor een reis op maat, toegesneden op uw wensen en budget is **Europa Speciaal Reizen** ook uw onderwijsreispartner!
Bel of mail ons voor onze gratis reisgids of een vrijblijvende offerte!

3-daagse Parijs	vanaf € 99,50 pp
4-daagse Berlijn	vanaf € 95,10 pp
4-daagse Londen	vanaf € 122,75 pp
5-daagse Barcelona	vanaf € 187,75 pp
4-daagse Andalusië	vanaf € 289,00 pp
5-daagse Florence	vanaf € 182,75 pp
6-daagse Rome	vanaf € 219,00 pp
4-daagse Lissabon	vanaf € 245,00 pp

VOOR EEN VRIJBLIJVENDE OFFERTE:
offerte@europaspecialreizen.nl
 ☎ 0412 - 481.000

EUROPA SPECIAAL REIZEN – POSTBUS 4 – 5397 ZG LITH – TEL 0412 481.000 – FAX 0412 481.700
offerte@europaspecialreizen.nl - www.europaspecialreizen.nl